This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

C B
63
B81
M35
MAIN

LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY
OF
CALIFORNIA

k

THEORIE DĚJIN

DLE ZÁSAD

T. H. BUCKLEA.

POSUZUJE

PROF. T. G. MASARYK.

V PRAZE.
Tiskem a nákladem c. k. universitního českého knihkupce J. Otty.
1884.

CB63
B81 M35
MAIN

DB2M
M3M3
v.215

PŘEDMLUVA.

Spisek tento obsahuje kritický rozbor prvých pěti kapitol Buckleova spisu o dějinách vzdělanosti v Anglii, kterými svým pracím historickým budoval filosofický a sociologický podklad. Jeho prací historických schvalně nechávám stranou a proto soudy tu pronášené jich nikterak se nedotýkají.

Při práci užito textu druhého vydání.

V Praze, 20. května 1884.

Spisovatel.

M319950

Spisy Buckleovy.

1. History of Civilisation in England; 2. sv. 1857, 1861. (Dílo je nedokončené, měl ještě 3. sv. vyjíti.)

2. The Influence of Woman on the Progress of Knowledge, 1858.

3. Mill on Liberty, 1859.

4. Letter to a Gentleman respecting Pooley's case, 1859.

5. Po jeho smrti vyšel nejobšírnější a nejspořádanější zlomek ze četných jeho prací: Reign of Elisabeth. Mimo dějiny vzdělanosti nalézají se dotčené spisy a ostatní zlomky, zápisky a výtahy v: Miscellaneous and Posthumeous Works of Henry Thomas Buckle. Edited with a biograph. Notice by Helen Taylor, 3 vol. 1872.

I.

O možnosti a nutnosti vědecké historie.

§. 1. Dějepis, jak pěstuje se podnes, Buckleovi nikterak se nelíbí; požívát sice veliké vážnosti, mnoho se čte a ve vychování veliký má úkol, avšak nezasluhuje té všeobecné důvěry, které se mu dostává; neboť není posud přesnou vědou, jen snůškou materialu. A vskutku historické látky mnoho je nasbíráno ze všech oborů lidského vědění a konání, ale doposud špatně bylo jí užito; máme zajisté jednotlivé specialné dějiny a všeho více máme dějin politických, ale nemáme ničeho celkového, nemáme dějin zabývajících se povšechným vývojem člověčenstva, schází dějinám zevšeobecňování, stanovení všeobecných zákonů, jakého nalézáme ve vědách jiných. Pouhé vypravování událostí, oživené snad mravoučnými a politickými úvahami, není vědou; k tomu nestačí pouhá sečtelost. Historikové nemají dosti vyvýšeného stanoviska, nevidí předmětu svého v jeho přirozených vztazích: jedni nevědí o národní oekonomii, druzí neznají zákonodárství, třetí nevšímají sobě církevních záležitostí, jiní statistiky a opět jiní přírodovědy neznají. A přece všechny tyto vědy jsou vlastně částmi historie, všecky dohromady poučují nás o těch činitelích, které jevy historické uzpůsobují; proto jen soubornou znalostí všech těchto vědomostí historie vědecká byla by možnou.

Od počátku XVIII. století někteří myslitelé filosofičtí usilovali o zvelebení historie, ale není v celé evropské literatuře více než tří neb čtyř takových myslitelů; historikové sami od

XVII. století obor studií svých rozšiřují příležitostně v generalisace se odvažujíce, ale není methody v práci té.

Buckle naproti tomu ve svém spise dle analogie věd přírodních pokouší se o prvky vědecké historie tím způsobem že všeobecňováním vymaňuje ji z jejího empirického stavu, chce všeobecné zákony stanoviti, jako ustanovily se ve vědách jiných. Jestit mu znakem pokroku a osvěty, že člověčenstvo vždy větší víru dostává v pořádek, methodu a zákon, a proto očekává, že i v tomto oboru, kde pořádku dosud nebylo, k tomu dojde, tedy i při studiích socialného a historického dějstva. Že posud tak se nestalo, toho dvé jsou hlavně příčiny: historikům nedostávalo se prý toho důmyslu, jakého přírodovědcům, historie nemá svého Keplera a Newtona; druhá příčina tkví ve větší zavitosti jevů historických. Osobní vliv badatelův, jeho předsudky a vášně nedají mu náležitě vědecky pátrati, nehledíc ani k tomu, že schází mu pokus, jehož užitím vědy přírodní netušených úspěchů se dodělaly.

§. 2. Co jest pravdivého v tomto tvrzení Buckleově, že historie není vědou a že by býti měla docela jinou než jest?

V é d a je logický, ne nahodilý souhrn jistých vědomostí, vztahujících se k předmětům jistého druhu. Vědění to — logika toho žádá — musí býti co nejvšeobecnější a musí sestaveno býti, jak pravíme, methodicky. To platí o všech vědách, tedy i o historii, má-li býti vědou.

Vizme tedy napřed, jaký má p ř e d m ě t historie. Jest to postup a vývoj člověčenstva celého nebo některých jeho částí a řád socialný v každé době. Podmínky tedy řádu a vývoje lidské společnosti musí býti studovány v historii. Jevy socialné a historické všech jiných jsou zavitejší, a proto, srovnáme-li historii s vědami jinými, jejichž předmět méně je zavitý, nemůže býti historie tak pokročilá jako jiné vědy. Látka tak ohromná se ani ještě všecka neshledala a proto musí každý historik vedle pravé práce své historické i látku shledávati; většina nynějších historiků snad skutečně jen látku shledává — ale co z toho? Tak děje se i v mnohých vědách

přírodních a ne všichni, jimž říká se přírodovědci, jsou více než obyčejní historikové. Zajisté neprávem Buckle zavrhuje historickou specialisaci; neboť přírodověda, kterou vzorem sobě vybral pro methodu, svými specialnými, monografickými pracemi dospěla v tu přesnost, kterou jí Buckle závidí. Jemu protiví se vypisování vojen, dějiny králů, nemá rád dějin čistě politických; avšak i politické dějiny jsou přece jen dějinami, neméně arci a ne více oprávněnými než dějiny věd, umění atd. Buckle dosahuje něčeho vyššího, všeobecného, kulturných dějin celého člověčenstva nejvšeobecnějších. A kdo tak činí, práv jest, ale nesmí vytýkati specialistům, že nepočínají sobě vědecky. Vedle těch všeobecných dějin bude veliké množství dějin specialných, to politického hnutí, věd, umění atd. — a nezapomínejme, že dobré všeobecné dějiny zbudovány budou z veliké části na těch předchozích pracích specialných. Buckle zapomněl se ptáti, jestli nynější stav historie podmíněn není přirozeným vývojem věd, přirozeným vývojem ducha lidského; neboť budou toho zajisté historické příčiny, že mathematika a některé části přírodovědy přesnější jsou než historie, a pátrati po těch příčinách sluší lépe než horovati sebe více oprávněně.

Co do methody Buckle přeje sobě především lepší přípravy a vyčetl několik věd: politickou oekonomii, zákonodárství, znalost církevních záležitostí, statistiku a přírodovědu: a jelikož přírodověda je velmi všeobecný titul, přeje sobě, proto že později i psychologii dělá základem historie, vlastně vědy všecky. Myslí, že tímto souborem by historik analogicky si mohl počínati, že by měl prostředek ke vzájemnému objasnění ideí, pomáhaje sobě z jedné vědy do druhé; ale takové vymezení methodicky nikterak nestačí. Řekne-li někdo: soubor těch a těch, anebo všech vědomostí je potřebný, tím není řečeno pranic. A to proto, poněvadž, jak se samo sebou rozumí, jen jisté methodické sbírání vědomostí má cenu, o tom ani nemluvíc, že i kdyby historik obsáhnouti mohl vědy všecky, nemohou mu býti všecky stejně potřebny. Není lhostejno, které vědění sobě osvojujeme, ale ještě méně je

lhostejno, ve kterém pořádku je sobě osvojujeme, a to tím méně, když užiti ho máme průpravou pro vědu jinou.

§. 3. V té příčině mohl naučiti se od Comtea stupnici věd, té hierarchii, se kterou methodicky každý vědec, nejen historik, sobě má počínati, chce-li pro specialný obor svůj připravovat se v pravdě vědecky a filosoficky. Buckle neznaje methodologické důsažnosti přirozené stupnice věd, nikterak logické podstaty historie nevystihnul; a protože k posouzení Buckleova učení pojmu toho nutně potřebujeme, chci jen v krátkosti ukázati, co stupnice věd logicky a methodicky značí.

Dle principů Comteových stupnici věd takto bychom si mohli sestaviti: Napřed rozdělíme všeliké vědy na abstraktné a na konkretné; abstraktné jsou na př.: mathematika, mechanika, fysika atd.; konkretné (popisné) jsou: přírodopis, astronomie, geografie atd. Rozlišivše vědy takto a ustanovivše samostatnosť jejich dle přirozeného rozečlenění vědních předmětů, jde nám o genetické sestavení věd abstraktných, které nás tu hlavně zajímají. K tomu účelu užijeme nejlépe principu paedagogického, že totiž pokračujeme od nejjednoduššího studia k zavitejšímu tak, aby jedna věda druhé byla direktně a indirektně průpravou a podkladem. Po vodítku tomto prvá věda, která všem ostatním může býti podkladem, je mathematika, nepotřebující ku svému výkladu jiných věd žádných; po ní sleduje mechanika, pak fysika, chemie, biologie, psychologie a konečně věda společenská neboli sociologie. Těchto sedmero věd takto uspořádaných methodicky zoveme stupnicí neboli hierarchií věd a methodologický význam její je, že, kdo chtěl by sobě osvojiti úplné a všeobecné vědecké vzdělání, aby mohl o každém dílu světa rozumovati vědecky, musil by ve studiu svém postupovati tímto pořádkem, počínaje mathematikou až k sociologii.

Že tento postup je velmi přirozený, dokazuje snad nejlépe vyučovací plán našich škol; aniž jsme sřekli se o tom, začínáme mathematikou a postupujeme v celku pořadem, jaký

zde vidíme. Jsou arci psychologicky podmíněné důvody paedagogické, proč vedle věd abstraktných a často i před nimi vyučujeme některým vědám konkretným; avšak důvody ty, jak naznačeno, psychologické jsou a ne logické, a vědecká didaktika ať postará se o důkladné jich vyložení.

Těchto sedmero abstraktných věd stačí k (analytickému) posouzení světa celého; neboť všeliké věci mohou býti posouzeny buď mathematicky nebo mechanicky atd.; není v našem světě předmětu, kterého nebylo by možno vědecky rozebrati jednou nebo více vědami této stupnice. Kdo soustavně touto hierarchií studia svá řídil, s to jest, aby rozumoval vědecky a filosoficky o všem.

§. 4. Konkretné vědy daly by se poněkud analogicky sestaviti, toho však nám zde netřeba; nám tu jde hlavně o poměr, ve kterém jsou k sobě vědy abstraktné a konkretné, abychom poznavše poměr historie k sociologii pravou podstatu historie samé postřehli.

Je všeobecné logické pravidlo, že konkretné vědy — a historie je konkretnou vědou — zakládají se na příslušných vědách abstraktných, na př. mineralogie jako konkretná věda zakládá se hlavně na chemii a pak na ostatních vědách abstraktných, které ve stupnici věd před chemií jsou uvedeny, tedy na fysice, mechanice a mathematice. Chceme-li vědecky porozuměti jednotlivým nerostům, musíme znáti chemické, fysikalné zákony atd. a synthesí všech poznatků abstraktných konstruujeme své konkretné vědění. Jako mineralogie podobně i ostatní vědy konkretné odnášejí se ke svým vědám abstraktným.

Mluvme teď o historii. Jako mineralogie odnáší se k chemii, tak historie k abstraktné své vědě, to k sociologii se odnáší. Historie konkretná je přírodopis lidské společnosti — dějepis význačně říkáme jako přírodopis — jak asi zoologie je přírodopisným vypsáním živokův a methodologicky založena je na sociologii. Ostatní pak vědy abstraktné všechny v historii indirektně působí, předně a nejvíce psychologie, pak biologie atd., nejméně arci mathematika. My tedy pravíme:

Historie vědecká musí budována býti na sociologii, tou pak na psychologii, a podobně indirektně na ostatních vědách abstraktných.

Je-li k vědecké přípravě takového zvláštního pořádku studií potřebí, pořádku ne nahodilého, ale vyplývajícího z methodologického poměru věd samých, poznáváme zajisté, že to, co Buckle praví o svých patero vědách, nemá filosofického jádra, protože nahodilé skupení některých aneb i veškerých věd jiné ceny míti nemůže, než jako encyklopaedické snesení různých vědomostí. Historik po našem vymezení zde podaném musí zakládati svou konkretnou vědu na abstraktné sociologii a na těch pomůckách, kterých stupnice věd mu poskytuje; neméně musí jako každý jiný vědec vzdělán býti filosoficky. Vedle toho potřebí bude historikovi jako konkretnému vědci t. zv. pomocných věd, jaké jsou potřebny konkretným vědám vůbec, at je to tedy kritika, hermeneutika, diplomatika atd.

§. 5. Že pak historika v pravdě vědeckým nedělají některé ty pomocné vědy, rozumí se teď arci samo sebou. Zajisté že není ještě historikem, kdo vydal nějakou tu vitam, translationem cum indice rerum et nominum a p., i když zvykem je, auktory takové zváti historiky; avšak jsou i spisovatelé, jako Gibbon, Tocqueville, Palacký a j., jimž jméno historiků vědeckých přísluší právem plným, i když podali nám dějiny jediného národa, jisté doby a p. Vědecká historie je konkretná sociologie, t. j. věda, která nám poskytuje zákony skutečného vývoje společenského, lidského. Sociologie (abstraktná) na př. rozumovati bude o významu církve pro společnost, jak církev vzniká a t. p.; konkretný historik, když popisuje na př. hnutí husitské, dotčené sociologické a filosofické poznatky musí práci své podložiti, nemá-li teprve z konkretného materialu všeobecné zásady sobě nedostatečně abstrahovati. Že většina historiků posud vedle sbírání materialu vlastně ne dosti historicky — v tomto přísném slova smyslu — pracuje, to arci pravda jest; ale Buckleovy námítky a opravy nikterak k lepšímu věci objasnění nepřispívají. Mluví Buckle velmi nejasně a kde poněkud jasněji podstatu historie vyme-

zuje, příliš všeobecně. Veškeré jevy socialné a historické, praví, doplňuje jaksi, co dříve byl pronesl, vysvětlují se zákony vzájemného působení člověka a přírody; zákony ducha a zákony přírodní ve svém styku a poměru vysvětlují veškeré ty jevy, a proto historik znáti musí jednak psychologické zákony a jednak přírodní a věděti, v jakém poměru ty dva zákony k sobě se mají. Úkolem historie je tedy tento poměr filosoficky najíti.

Vymezení toto liší se jednak od dřívějších požadavků Buckleových a mimo to příliš je všeobecné, než aby historiky o úkolu jejich vědy skutečně poučilo. Schází Buckleovi správné ponětí o poměru, ve kterém vědy k sobě stojí, a proto výklady jeho o historii postrádají věcnosti a jasnosti.

II.

Všeobecné zákony historické a t. zv. svobodná vůle.

§. 6. Buckle k reformaci historie vyžaduje sobě od dějepiscŭ zevšeobecňování, t. j. stanovení zákonů, i zdá se mu, že největší překážkou tomuto vědeckému počínání bylo přesvědčení, že dějstvo historické není podřízeno takovým všeplatným zákonům, jakovým vývoj přírody. Avšak jednání lidská nejsou tajeplna, jak mnozí myslili, vždyť dají se předvídati, a tvrzení, že by v historickém dějstvu nebyl následek s předesledem spojený zákonem příčinnosti, je liché. Je to tvrzení libovolné, nedá se vůbec dokázati a mluví konečně proti němu to zjištěné faktum, že rostoucím věděním zmáhala se všude důvěra ve stejnotvárnost přírody, šířilo se přesvědčení, že za stejných okolností stejné děje sledují. Je to znakem pokračující osvěty, že člověčenstvo věří vždy víc a více ve příčinné spojení historických fakt. Historik, který vědu svou povznésti chce na výši věd ostatních, najmě přírodních, pevně musí býti přesvědčen, že panuje příčinnost v dějstvu socialném a historickém a že nesmí se dějstvo to prohlašovati za nahodilé, sic nelze stanoviti zákonů všeobecných, a bez poznání zákonů historie není vědou. Determinism jaksi základným

učením historikovi býti musí, a proto Buckle všecku práci sobě dává, aby oprávněnosť deterministického názoru o světě a jeho důsledy náležitě objasnil. Za tím účelem takto postupuje.

Buď jsou jednání člověka jednotlivce a tudíž i společnosti řízena určitými zákony, anebo jsou výsledkem náhody nebo nadpřirozeného vsahování božského; se stanoviska vědeckého arci jen víra v nezvratnou zákonitosť dá se držeti rozumně.

V náhodu věřilo dle Bucklea lidstvo v nejnižším stavu svého vývoje; když lidé kočovali, tu dnes více, zítra méně nalézali potravy, nebylo žádné methody, žádné jednostejnosti následův a spolubytu, a proto přirozeným způsobem k poznání určité zákonnosti jevů přírodních se nepokročilo.

Když pak ve stav rolnický vyspěli, když zabezpečovala jistá práce docela jistý výtěžek, tu počínali věřiti ve stálosť jevů přírodních, uznamenávali plán a možnosť předvídání a zabřeskovalo se jim to, co později zoveme zákonem přírodním. A když konečně mohutnosť abstrahovací se sesilnila, dostavila se na místo víry v náhodu víra v nezvratnou spojivosť předesledu a následu.

Z těchto dvou učení o náhodě a příčinnosti povstala později dogmata o volnosti (svobodné vůli) a o předurčení.

Když totiž společnosť zbohatla a nemusí jeden každý pracovati o zabezpečení hmotného života, pak mezi těmi mnohými nepracujícími někteří vědecké práci se věnují a rozšiřování vědomostí. Mezi těmito vždy byli někteří, již nestarali se o přírodu, kteří ze sebe, ze vlastního vědomí čerpali všeliká pravidla pro výklad světový, a z takových lidí pak stávají se zakladatelé nových filosofických škol nebo nových náboženství, a ti to byli, kteří z učení o náhodě ve světě vnějším učinili učení o volnosti ve světě vniterném, a z učení o nutné spojitosti obdobné učení o předurčení.

Učení o volnosti metafysikové pěstovali, učení o předurčení theologové. Učení tato vykládají jednotlivé záhady životní dosti jednoduchým způsobem a zdánlivým, a proto došla

v minulosti velkého uznání, nyní víry vědecké arci již nezasluhují. Zajisté, že nejčelnější myslitelé evropští doznávají, že obě tato učení jsou lichá aneb alespoň že nemáme pro ně dostatečných důvodů; protože však záhada, o kterou při nich jde, pro historii vědeckou velmi je důležita, Buckle při věci déle se zastavuje. Připouští sice, že by o výkladu, jak vznikla učení ta, snad dalo se pochybovati — zajisté že se dá! — ale tím sobě jist je, že učení o volnosti založeno je na metafysickém učení o předurčení, na theologickém dogmatu.

Učení o předurčení ve staré církvi soustavně spracoval sv. Augustin, který přijal je snad od Manichaeů; mezi protestanty od Calvina bylo hlásáno. Učení toto nikterak neshoduje se s jinými a to pravými názory, snižuje velikolepý pojem monotheistický a vůbec vědě je hypothesí úplně neplodnou, protože vymykajíc se poznání našemu ani pravou nemůže býti prokázána ani lichou.

Zavitejší je věc s učením o volnosti, které s arminianismem souvisíc založeno je na metafysickém učení o vědomí lidském. Jak totiž učení o předurčení vyvozuje se ze všemohoucnosti boží, tak učení o volnosti zakládá se na samostatnosti a vládě vědomí lidského. Zajisté prý trest všeho učení o volnosti obsažena je ve rčení Johnsonově k Boswellovi: „Pane, my víme, že vůle naše je svobodna a — konec.“ Ti totiž, kteří věří ve svobodu vůle, na dvou domněnkách budují své učení, na jedné, která, kdyby byla možnou, nikdy nebyla dokázána, a na druhé, která naprosto je lichá. Tyto dvě domněnky jsou: 1. Vědomí naše je mohutnost nezávislá a 2. neomylná. Proti první domněnce, že totiž vědomí naše je mohutnost nezávislá, Buckle namítá, že vědomí vůbec mohutností není, ale pouhým stavem neboli dojmem duše; proti tomu, že vědomí je neomylné, naopak prý dlužno tvrditi, že velmi je mylné, jak historie všech dob nám ukazuje. Mát každá doba své zvláštní a vlastní měřítko pravdy, jež mocný vliv mívá v náboženství, filosofii a mravy; ale měřítko to mění se dobou, čemu dnes se podivují lidé, tomu zítra se smějí, a přece náhledy ty

v každé době právě tak staly se částí vědomí, jako teď učení o volnosti. Avšak nemohou všecky ty výpovědi vědomí býti pravdivými, proto že mnohé sobě odporují. A jako že v různých dobách pravda různo se měří, tak zajisté nelze spoléhati na svědectví vydávané vědomím, že to neb ono mínění je pravdivé. Není tedy vědomí neomylné.

Dále: vědomí naše zachváceno bývá všelikterými přeludy a mamy, věří se v duchy a mnozí přesvědčeni jsou o jich jsoucnosti, to neméně dokazuje, že vědomí je mylné. Tedy vědomí není neomylné vůbec, a když v jiných otázkách se neosvědčilo, ani v této záhadě o volnosti rozhodovati nemůže.

§. 7. Tyto vývody Buckleovy jsou velmi slaby; ztotožňujet zajisté vědomí s míněním a na tomto stotožňování celá argumentace je založena. Ostatně Buckle, když věc byl takto vykládal, praví, že vlastně nebylo by třeba o volnosti a předurčení mnoho mluviti, a vyžaduje sobě pro historii jen toho přesvědčení: že každý náš čin má pohnutky, které jsou výsledem nějakého předesledu a že bychom, znajíce veškeré zákony těch předesledů, mohli s jistotou předpověděti všeliké jejich bezprostřední následky. Na tomto přesvědčení lze prý budovati vědeckou historii a přesvědčení to, nehledíc k dotčeným už dogmatům metafysickému a theologickému, přesně se dá dokázati.

My zajisté můžeme předpověděti o známých svých, co udělají za jistých okolností, a to je dostatečným důkazem toho, že skutečně je příčinný svazek mezi předesledem a následem; mýlíme-li se v tomto předpovědění, pak zajisté naše nevědomost to zavinila, ale nižádná nahodilá spojitost poměrův, ani volnost osoby, konečně ani nadpřirozené nějaké vsahování.

Druhý veliký důkaz Buckle vidí ve statistice. Myslí, že statistická indukce právem nás přesvědčuje, že všeliké činy lidí závisly jsou na všeobecném stavu společnosti a že z tohoto stavu společnosti nutně vyplývají. Roční počet vražd, sebevražd, sňatků, ba dokonce i nepatrnějších věcí, jako že na př. rok co rok týž počet listů neadresovaných se ode-

vzdává poště, dokazují nevývratně, že ve všech jevech socialných panuje pravidelnosť a jednostejnosť. Když na př. v Londýně se zabije v jednom roce 240 lidí, možno předpověděti, že v roce budoucím buď tolikéž aneb o něco málo více nebo méně lidí se zabije; kolísať číslo to mezi 266 a 213. Tato stálosť byla pozorována mnohými léty i lze tedy, ovšem pouze přibližně, předpověděti počet sebevražd. Když daný stav společnosti nezmění se značně, pak musí jistý počet lidí se zavražditi, jistý počet lidí musí jiné zavražditi atd. R. 1846, když úpadkem železničního trhu obyvatelstvo bylo rozrušeno, bylo v Londýně 266 sebevražd, 1847 poměry poněkud se zlepšily a počet sebevražd klesnul k 256, 1848 jich bylo 247, 1849 jen 213 a 1850 zase 229. To jest ten veliký, všeobecný zákon socialný, že činy naše jsou výsledem nikoli vůle vlastní, ale všeobecného stavu společnosti, všech předesledů socialných Který pak člověk jednotlivec takový předpověděný čin skutečně spáchati musí, to závislé je na menších, specialných zákonech, podřízených tomu jednomu, velikému zákonu. Tyto menší zákony ruší ten veliký socialný zákon, ale nezrušují ho; jako v mechanice všeobecně platný je zákon o rovnoběžníku sil, byť in concreto menší zákony (jako odporu vzduchu, hutnosti těles, na která se působí atd.) prosté a jednoduché působení jeho přerušovaly, taktéž v historii veliký zákon náš přerušován je menšími zákony specialnými.

§. 8. Poznali jsme Buckleovy názory o volnosti, pokud k historii se odnášejí, i nezbývá nám tedy než posouditi je kriticky. Co týká se tohoto statistického důkazu, o kterém se posud mluvívá, podotýkám, že novým důkazem determinismu nikterak není. Je-li determinism dokázatelný z pozorování jednoho, dvou, tří lidí, pak není věcného rozdílu, pozorujeme-li jich tisíc anebo víc, obzvláště když vlastně jednotlivých událostí ani nepozorujeme, zaznamenávajíce pouze číselně počet stejných činův a konání. Že však statistika lidi zastrašila t. zv. zákonem „velikých číslic“, toho příčina, zdá se mi, tkví v něčem jiném. Slyšíme-li, že v Rakousku (bez Uher) se zavraždí ročně asi 3000 lidí, veliké číslo působí na obrazo-

tvornosť mocněji, než když v malém svém kruhu čítáme jednotlivé sebevraždy, velikého celku si nevšímajíce, a ještě více jsme postrašeni slyšíce snad, že v celé Evropě ročně 30.000 lidí se zavraždí a t. p., avšak tak veliká čísla na př. sebevražd zástrašna jsou tím, že vůbec tolik lidí zbavuje se života; k povšechnému uznání determinismu přispěla jen prostředně, pokud totiž přiměla k bedlivějšímu studiu socialných jevů hromadných a vyhledávání jejich příčin.

Dokonce pak nesprávné byly mnohé názory, které se na statistických údajích zakládaly, a nejhorší arci ten fatalism, který v determinismu mnozí spatřovali; k těm pak, kteří v té příčině liché to mínění rozšiřovali, náleží také náš Buckle, drže se hlavně učení zasloužilého statistika Queteleta. Quetelet arci co determinismu se týká, mluví dosti nejasně, ač drasticky, že platí společnosť budget vražd, společnosť že připravuje všechny zločiny, a že nutí jednotlivce k činu — takovými a podobnými slovy o determinismu ne dosti filosofysicky rozumuje. Quetelet Bucklea svedl k učení, že ten „veliký zákon“ je platný vedle platných „menších zákonů“, že společnosť je jaksi nucena, jednotlivec že je svobodný, jelikož prý (jak?) vyrovnávají se v tom množství jevů jednotlivců svobodné vůle. Představují si tedy — a to jest tresť jejich myšlének — společnosť jaksi nad jednotlivcem věříce, že je společnosť ústrojím samostatným, že jsouc docela něco jiného než jednotlivec, může býti determinována, i když jednotlivec je svobodný. Arci že nepomyslili, že je společnosť summou jednotlivců, dařených stejnými vlastnostmi, a že, když každý jednotlivec je svobodný, i společnosť je svobodná, a že naopak, je-li každý jednotlivec determinován, i společnosť je determinována.

Co dále Quetelet a Buckle praví o stálosti statistických dat, není pravda. Víme, že všude v tomto století na př. počet sebevražd se nejméně ztrojnásobil. Podobně i při jiných jevech počtu buď přibývá nebo ubývá, vůbec málo stálosti v životě společenském je, a kdyby bylo, otázka o determinismu by jí nebyla dotknuta. Buckle sám praví velmi významně, že

počet některých těch jevů přibližně (!) totožný zůstává, — nemění-li se stav společenský značně: nemůže tedy býti řeči o žádné hrozivé, tajeplné stálosti, o tom nemluvíc, že stálostí determinism-fatalism dokázaný není, — indeterminista stálost jevů také může vyložiti, neboť o to by šlo, máme-li před sebou stálost jevů determinovaných aneb indeterminovaných. Že hradí se Buckle auktoritou Kantovou, věci nikterak neprospívá; neboť zdá se mi býti Kantovo učení nejasným kompromissem mezi determinismem a indeterminismem, polovičatostí, kterou záhadě konečného řešení — byť snad zajímavého osvětlení — se nedostává.

§. 9. Není tu místa, abychom o záhadě determinismu a indeterminismu šíře mluvili, jen pokud potřebí jest k objasnění Buckleova stanoviska a pokud theorie dějin se týká, k věci musíme přihlednouti.

Celá záhada ta namnoze — jak již Hume dobře řekl — hádkou jest o slova. Lidé neříkají dosti určitě, co si myslí slovy: volnost, svoboda vůle a p. a tím přicházejí ke sporům, v nichž konec koncem determinista neví, co chce indeterminista, a naopak. V tisícileté historii těch hádek a nejvíce arci v hádkách theologických jasně vidíme, že málo kdy šlo o tu pravou záhadu, ale více o učení jiná, která logicky i nelogicky s determinismem nebo s indeterminismem se spojovala.

Celá methoda v otázce determinismu a indeterminismu bývá pochybena. Pravím: determinismu a indeterminismu, protože zdráhám se užiti slov volnost, svobodná vůle, poněvadž jsouce mnohoznačnými snadno v omyly uvádějí; mluvme tedy raději o determinismu a indeterminismu, determinismem vyrozumívajíce to přesvědčení, že všeliká příčina nutně má svůj následek a že za stejných okolností stejné jevy se ukazují i ve přírodě i u vědomí lidském.

Pravím: nedobře methodicky počínají sobě v této věci většina těch, kteří jako skutečně mnozí theologové, právníci a ethikové činí, jiná učení zajištěná majíce, když na toto psychologické pole přecházejí, vyžadují, aby se učením jejich

učení psychologické poddalo. Theologové považujíce theism za učení zjištěné, věříce v jsoucnosť boha všedobrého rozumují takto: Je-li bůh takový, v jakého my věříme — (ze příčin, které nás teď nezajímají) — pak musí býti jednotlivec „svobodný“. Proč? Protože bůh nemůže způsobovati mravné a jiné zlo. Ethik zase a právník potřebujíce trestu, rozumují takto: Bez trestu společnosť by neobstála, kázeň jest nutna, ergo musí býti jednotlivec „příčetný“ a „příčetnosť“ = „svoboda vůle“.

To je prazvláštní methoda. Jde-li o determinism a indeterminism, to otázka je prostě psychologická, jde tu o duševní jev vůle; budiž tedy ukázáno, jaká ta vůle jest. Ukáže-li se, že jest indeterminovaná, pak všechna ostatní učení o vševědoucnosti, všemohoucnosti, všedobrotě boží, o trestu atd. musejí býti v souhlase s indeterminismem a jen s indeterminismem, předpokládajíc, že učení ta sama v sobě vědecky jsou odůvodněna. Ukáže-li se, že je vůle determinována, jako že jest, pak musí se všechna ostatní učení tomu podříditi, pak musí theista s determinismem se snésti, právník a vychovatel, potřebují-li trestu, musí s determinismem počítati a že se to dá, toho na důkaz daly by se předvésti mnohé a vážné auktority. V té příčině boj od scholastiků po staletí vedený, je velmi poučný a pro toho, kdo věci upřímně může porozuměti, ve prospěch determinismu již dávno rozhodnutý. Papežové arci, když byli v nesnázi, sami věci nerozumějíce — Bellarmin! — o záhadách těch rozumovati zakazovali; však už tehdá slovutní theologové velmi krásně ukazovali, že theism jen s determinismem se srovnává. Že ještě dnes determinismu atheism se vytýká, hrubou děje se neznalostí věci a její historie. Je-li bůh a je-li nejen všedobrý, ale i vševědoucí, všemohoucí a všespravující, nevěděl by, že tvor jeho to neb ono chtíti bude v tu neb onu dobu? A dá se toto přesvědčení indeterminismem vyložiti bez sofismat? Myslím, že nedá. Arci že nezapomínám při tom na tu velikou a trapnou záhadu, vyložiti sobě zlo vesměrné; avšak pro koho vlastně přemyšlovali o věci mužové jako Leibniz a j.? Alespoň tolik měli by indeterministé

naučiti se od deterministů, že nejde nám o zlehčování toho neb onoho učení theistického a j.*)

Že trest jen s determinismem se snáší, snáze dá se pochopiti. Trestá se, aby se člověk polepšil? Pak jen tehdy se polepší, když ví, že následkem jeho přečinu bude trest, když tedy trest dřívější odstrašující příčinou býti může pro jednání budoucí. Proč by trestal indeterminista? Dejme tomu, že by indeterminism byl pravdivý, že by bez příčiny vyvstalo v nás nějaké chtění: k čemu by trest byl užitečný, když může člověk učiniti zítra něco, co není v žádném nutném poměru k tomu, co trpěl včera? Zajisté, že vychování vůbec jen v determinismu své oprávněnosti nalézá, jako že všecky rozumné theorie trestu skutečně držeti se dají jen se stanoviska deterministického. —

Theism i nutnost a oprávněnost trestu a všechna s tím související učení jen s determinismem dají se srovnati. Ale tu záhadu, čím to neb ono jest, odkud zlo jest ve světě, proč a k čemu, — ty otázky, které nás všechny trápí, tu hádanku, co takový ten svět nedokonalý a hříšný značí, a jak se máme s ním smířiti . . . kdo ji platně rozřeší?

§. 10. Avšak vraťme se ještě slovem k Buckleovi. Důkaz jeho, že skutečně můžeme předvídati jednání lidí známých s jistotou poměrnou k našemu vědění, determinism dostatečně pojišťuje a zajisté pak pravdu má v tom, že determinism i v historii je stanoviskem jediné možným a vědecky oprávněným. Že pak i při studiu dějstva historického zevšeobecňování je možné, právě tak jako v přírodovědě, s toho stanoviska rozumí se samo sebou.

---

*) Dass zuweilen eine falsche Hypothese der richtigen vorzuziehen ist, sieht man aus der Lehre von der Freiheit des Menschen. Der Mensch ist gewiss nicht frei, allein es gehört sehr tiefes Studium der Philosophie dazu, sich durch diese Vorstellung nicht irre führen zu lassen — ein Studium, zu welchem unter Tausenden nicht Einer die Zeit und Geduld, und unter Hunderten, die sie haben, kaum Einer den Geist hat. Freiheit ist daher die bequemste form, sich die Sache zu denken, und wird auch allezeit die übliche bleiben, da sie so sehr den Schein für sich hat.
Lichtenberg, Philos. Bemerkgn.

III.

Vliv přírody v jednotlivce a ve společnosť.

§. 11. Vyloživ všeobecně, že i historické jevy jsou podrobeny určitým zákonům, Buckle podrobněji vyhledává ty předesledy, kterými všecky lidské činy a kony jsou určovány. Jsou pak buď v duchu člověka samého nebo vně ducha, v okolnostech vnějších, a proto tedy všecky socialné a historické děje výsledem jsou působení buď přírody na ducha, nebo ducha na přírodu. Člověk působí na přírodu, příroda na člověka, a z tohoto vzájemného působení všechny děje historické vyplývají.

S toho tedy hlediště, jak už naznačeno bylo dříve, úkol filosofické historie jest na jevě: Předně poznati zákony ducha lidského, a podruhé poznati zákony přírodní a konečně vzájemné obou těch zákonů působení. Nesmí tedy, Buckle dovozuje, studium psychologických zákonů býti osamoceno, historik musí zároveň studovati i přírodní zákony.

Posud prý moralisté, theologové a metafysikové studovali jen psychologické zákony beze znalosti přírody a naopak přírodníci zanedbávali studia psychologických zákonů, a tím ovšem neúspěch historie hlavně se vysvětluje. I je tedy úkolem historikovým, sloučiti obě studia, jest úkolem historie najíti poměr toho sloučení, čím pak položen by byl základ historie vědecké.

§. 12. Na člověčenstvo působí nejvíce tito činitelé: 1. podnebí, 2. potrava, 3. půda, 4. to, co nazvati se může všeobecným obrazem, vzezřením přírody. Podnebí, potrava, půda jsou vzájemně závisly na sobě a tedy působení jejich celkové v jednom chceme pozorovati; vliv všeobecného obrazu přírody prozkoumáme potom.

Na počátku osvěty tito tři činitelé, podnebí, potrava, půda, spravují jediné nahromadění bohatství, nahromadění majetku, jež v mnohé příčině pro vývoj člověčenstva má největší důležitosť. Teprve posléze věda vznik-

nuvší nahromadění majetku velmi prospívá. ale pokud není většího bohatství, není času ani chuti ku theoretické práci; theoretická třída lidí se neutvořuje dříve, pokud nezbývá majetku nad spotřebu všeobecnou, až nemusí jeden každý dobývati prací, čeho potřebuje. Proto tedy na počátku závislé jest nakupení majetku osvěty jen na přírodě. Co příroda poskytuje pracovníku, to má — a to zase řídí se tím, jaké je podnebí, jaká jest úroda půdy a podobnými činiteli docela přírodními.

Avšak vzrůst majetku závislý jest i na úsilí pracovníkově, a to taktéž závislé jest na působení přírody, hlavně na podnebí. V přílišném horku nepracuje se pilně, protože ochabuje horkem energie, kdežto naopak vidíme, že kde mírné jest podnebí, lidé pracují úsilněji. Podnebí nejen utužuje úsilnost a ochabuje, ale i pravidelnost a stejnost její udržuje. Na severu, kde málo je světla a kde dny nejsou dlouhé dosti, nestále se pracuje, a tím vyvíjejí se tam nejen neenergičtí, ale i nestálí charakterové. Co na severu tma, ve Španělsku a Portugalsku jiná příčina způsobuje; tam totiž pro přílišné horko a suchotu půdy stálá práce není možna a tím i zde vyvíjejí se nestálí charakterové. I vidíme takto, že stávají se národové, zeměpisně od sebe velmi vzdálení, co do charakteru stejnými stejným vlivem přírody.

V Asii, v Egyptě a vůbec v prvotných sídlech osvěty, zvláště asijských, působením přírody majetek tímto způsobem se hromadil. Ten zákon platí tak, že i ve zdánlivých výjimkách je patrný. Mongolové a Tataři ku př. dokud byli ve svých prvotných krajinách neúrodných, neměli bohatství dosti a proto ani žádné osvěty; ale jakmile se domohli jiné půdy, jiného podnebí (v Číně, v Indii, v Persii, tedy v úrodných krajinách), vznikla osvěta, vznikly veliké a kvetoucí říše. Tolikéž na Arabech je viděti, že dokud byli ve svých pouštích, neměli majetku, tedy ani osvěty, a teprve když přešli do Indie, Persie, Egypta a Španělska, vznikla bohatstvím přírody také osvěta.

Není tedy pochybnosti, Buckle dovozuje, že nakupení bohatství na počátku osvěty skutečně na přírodě je závislé. Chtěl-li by kdo namítati, že snad působí plémě vedle těchto činitelů vnějších v témže směru, odpovídá Buckle s Millem, že nemáme, co dobře můžeme vyložiti působením přírody docela srozumitelným, přisuzovati záhadnému vlivu plemene.

V Evropě naproti těmto asijským kulturám podnebí, mírné jsouc, lidi k práci vedlo a touto prací pak vzrůstalo bohatství. V Evropě tedy podnebí působilo blahodárněji a více indirektně na vzrůst majetku; co v Asii bohatosť přírody skytala, v Evropě úsilnosť lidí způsobovala. A taktéž stálosť charakterů v Evropě tím ustálenějším působením přírody se vyvíjí. Že pak osvěty asijské a vůbec v horkých a úrodných pásmech dříve se vyvinuly než v Evropě, tím se vykládá, že bohatá příroda dříve skytá bohatství než práce lidská, bohatství pak k vývoji osvěty nutnou je podmínkou. Za to arci, že osvěty ony byly dřívější, nikterak nebyly lepší a trvalejší. Uslyšíme brzy, že jediný pokrok účinný a dobrý ne na bohatství přírody, ale na úsilnosti lidské je závislý. Působení přírody zůstává totéž, jen moc člověka může růsti; a proto příroda, která podněcuje ku práci, pro pokrok lépe působí na člověka, než která dávajíc mu bohatství k práci ho nepohání.

§. 13. To jest jeden přírodní zákon Buckleův, ku kterému přistupuje druhý, že nejen nakupení, nýbrž i rozdělení majetku děje se přírodou. Tento zákon pro osvětu má mnohem větší důležitosť než předešlý; protože na rozdělení majetku je závislé rozdělení moci politické a socialné.

Z počátku osvěty nahromadění i rozdělení majetku jen přírodou se upravuje a teprve později vznikem věd, jako tam i zde, působení člověka taktéž je upravující příčinou. Jakmile totiž majetku přibývá, vznikají všude dvě třídy lidí: pracující a nepracující, onano počtem, tato vynikající chytrostí. Obě třídy živí se tím, co vydělává třída nižší, jejíž tělesnou silou třída vyšší hospodaří. Teprve později vzniká třída třetí, která zahospodařivši peníze práci třídy nižší neřídí bezprostředně, ale prostředně, dávajíc totiž kapitál svůj těm, kteří

práci spravují. Na tomto třetím stupni hospodářské poměry společnosti arci jinak se upravují; ale v době prvotné, o kterou nám tu jediné jde, není ještě té třetí třídy, jen ty dvě. Mzda, jako každý statek, mění se v poměru k nabídce: je-li mnoho dělníků, mzda je nízká, je-li jich méně, mzda je vyšší; a proto nehledíc k menším rušícím příčinám v celku platí pravidlo, že výše mzdy spravuje se lidnatostí. Neboť, ačkoli obnos mzdy vyplacené závislý je na fondu, ze kterého se béře, přece výše mzdy, kterou jednotlivý dělník dostává, nutně klesá, hlásí-li se více o práci-mzdu, leda že by ze příčin jiných fond samý tak vzrostl, že mohlo by se vyhověti větším požadavkům.

Rozmnožení obyvatelstva nejvíce řídí se potravou. Země mající lacinou a hojnou potravu předčí lidnatostí zemi s potravou drahou a skrovnou; mzda tam bude nižší, protože nabízí se více dělníků.

Chceme-li tedy porozuměti zákonům, kterými mzda se spravuje, musíme poznati zákony, jimiž v různých krajích zásobování potravou se řídí.

Potrava, již člověk pojídá, dvojí má účin. Poprvé udržuje tělesnou teplotu, beze které přestal by život, a podruhé nahrazuje spotřebované látky ústrojstva. Teplota udržuje se látkami neobsahujícími dusíku, ústrojstvo obnovuje se látkami dusičitými. V prvém případě uhlík nedusičitý slučuje se s kyslíkem a takto udržuje se v nás vnitřní oheň životní; látky dusičité neslučujíce se tak snadno s kyslíkem obnovují ústrojstvo.

Tyto dva chemické zákony stravování závisly jsou na podnebí. Lidé žijící v horkých krajinách snáze udržují tělovou teplotu než lidé ve studených krajinách a proto spotřebují méně potravy nedusičité; ale i dusičité potřebují méně, protože v celku méně se namáhajíce těla méně spotřebují.

Jelikož tedy v horkých krajinách lidé potřebují méně potravy, ceteris paribus obyvatelstvo rychleji se množí než ve studených, neboť kde méně se jí, více lidí jí a je tedy menší spotřeba potravy v účincích tožná s větším množstvím.

K tomu přistupuje okolnosť jiná. V chladných končinách lidé netoliko jedí více než v teplých, ale i dráže, t. j. zásobiti se dostatečnou potravou nesnadnější jest a pracnější. V chladných krajinách vzduch hustější obsahuje více kyslíku než v teplých; zároveň zima urychluje dýchání a tím taktéž kyslíku více se vdechuje, nežli v krajinách teplých; jelikož však po chemických zákonech poměru uhlíku potravního v pravém poměru býti musí k mnohosti kyslíku, jasno je, že čím krajina je chladnější, lidé tím více uhlíku spotřebují potravou. A proto skutečně na severu požívá se mnoho tuku, na jihu pak více ovoce, a látky ty co do uhlíku mají se jako 6 : 1. Potrava obsahující mnoho uhlíku dražší je než látky, v nichž poměrně méně uhlíku se nalézá, protože dobývati se musí pracně a nesnadno ze živočišstva, kdežto látky neuhlíkové příroda poskytuje rostlinstvem sama.

Konečně sluší poznamenati, že tímto způsobem potrava i v charakter lidí působí; kde zvířecích látek se potřebuje, tuží se síla a vůle bojem více než tam, kde lidem příroda slouží pohodlněji. Ostatně nás tu zajímá jen to faktum, že působením přírody spravuje se rozdělení majetku.

Výše mzdy — to je tresť celého rozjímání předchozího — kolísá v poměru lidnatosti; stoupá, kdy trh práce je podzásoben, klesá, kdy je nadzásoben. Lidnatosť pak, ačkoliv závislá je i na jiných okolnostech, v celku kolísá potravou; množí se, kdy zásoba je hojná, stojí aneb klesá, kdy zásoba je nedostatečná. Potravy potřebné k žití méně je v chladných krajích nežli v teplých, zároveň pak více se jí potřebuje, tak že z obou těchto příčin ta třída obyvatelstva, ze které se berou dělníci, menší má povzbuzovadlo ke svému rozhojnění. Jedním slovem: v horkých končinách mzda bývá nízká, ve studených vysoká.

Potrava národa spravuje vzrůst jeho počtu a navzájem počet jeho spravuje obnos mzdy. Zůstává-li mzda bez přestání nízká, je rozdělení majetku velmi nestejné, a tím i rozdělení politické moci a vlivu společenského velmi je nestejné. Jinými slovy řečeno, obyčejný poměr vyšší a nižší třídy v celku spra-

vuje se působením přírody, a to zákony, které právě byly vykládány.

§. 14. Vyloživ takto in abstracto, jak a proč prvotné osvěty krajin horkých působením přírody dosáhly jisté výše a jak nemohly mocnému působení přírody se ubrániti, aby vyvíjely se dále, jednotlivými příklady Buckle snaží se zákon svůj verifikovati, jak na př. v Indii, poněvadž rýže jest lacinou výživou, vzrůst obyvatelstva je rychlý, že veliký počet lidí stojí ve přímém poměru k despotismu tamějšímu. V Egyptě datle dařily se, o jichž výživnosti a mnohosti totéž platí; ve střední Americe, v Mexiku a v Peru mnoho se rodí kukuřice, v Peru bramborův a v obojích zemích banan; ve všech těchto zemích příroda umožnila nakupení majetku, a tím možny byly osvěty, založené arci na nestejném rozdělení majetku. Zajisté že pak vývoj osvět těchto vedl k zotročení velikého množství, jaké jeví se skutečně ve všech poměrech tamějšího života.

To neblahé působení laciné resp. hojné potravy tak je patrné, že i v Evropě ve chladných krajinách, kde vyskytuje se potravy hojnost, poměry společenské podobně k těm asijským a j. se upravují, na př. v Irsku. Jak státi se mohlo, že Irsko je tak podmaněno, tak zotročeno? Buckle odpovídá: Lidé tam mají lacinou výživu, brambory, a tím jsou zhněteni jako asijští a afričtí národové datlemi a pod.

§. 15. Jako hmotný majetek se hromadí a rozděluje působením jistých zákonů přírodních, taktéž *působením přírody hromadí a rozděluje se majetek myšlénkový*. Ten material, který duch lidský má a spracovává všelikým způsobem, od přírody jest nám skytán působením onoho činitele, který nazvali jsme *všeobecným obrazem přírody*. Těmi třemi činiteli hmotné zájmy se upravují, tímto čtvrtým upravuje se zájem rozumový, protože náboženství, umění a literatuře a vůbec nejpodstatnějším činnostem duchovým vliv všeobecného obrazu přírody je směrodatným.

Všeobecný obraz přírody působí: na obrazotvornost a na rozum. Kde obrazotvornost působením přírody velmi je vzrušena a roznícena, tam nesnadno vyvíjí se chladný rozum, kte-

rého k založení a ustavení pravé osvěty nutně je potřebí. Pravda, že pro práci duchovou vedle rozumu i fantasie je třeba, ale tato zdárně je činna jen tam, kde rozum na uzdě ji drží. Kde příroda jest velikolepá, ohromná, tam rozčiluje a rozněcuje obrazotvornost, strach a podivení, a vůbec city nejasné ovládají člověka, kdežto rozum ke svému právu nepřichází. Proto v horkých pásmech, kde příroda je velikolepá, jako v Indii a jinde, ustavičným tímto velikolepým obrazem, zároveň pak i vedlejšími činiteli, na př. zemětřesením, velikými vichry a bouřemi, taktéž mory a hladem fan'astičnost obyvatelstva přespříliš se rozohňuje. Ustavičný rozruch a strach ničí v člověku důvěru ve vlastní sílu a vede k víře a doufání v mocnosti nadpřirozené, nadlidské. Tak zemětřesením v Evropě, kde příroda člověka jinak neomamuje, v Italii a ve Španělsku, podmiňuje velikou lidu pověrčivost.

V těch končinách, kde příroda tak ohromuje, obrazotvornost tak je živá, že nevyvíjí se věda přesná, nanejvýš nějaké umění. I srovnává Buckle, aby to dokázal, Indii s Řeckem a ukazuje, že v Indii skutečně obrazotvornost jest nezdravá. Tam všechno jest nadlidské, v náboženství, v umění i v té trošce vědy; architektura, skulptura a poesie ukazují bizarnost, fantastičnost a nerozumnost. Naopak v Řecku, kde příroda není tak ohromující, tam ve všem skutečná lidskost se nám jeví, člověk je měřítkem všehomíra, kdežto v Indii všecko je nadlidské, nelidské a proto také nekrásné. Bohové řečtí měli v umění ušlechtilé postavy, kdežto v Indii, abychom tak řekli, příroda, jsouc měřítkem všehomíra, fantasii všechny ty nezdravé nestvůry vnutila, které se tam v umění a vědě objevují.

Jako v Indii, tak osvěta má se i v jiných zemích horkých a můžeme tedy říci, že všude, kde příroda svou velikolepostí člověka zdrcuje, tam fantastičnost panuje, tam pocit jest ustavičný jakéhosi nekonečna, a ten pak celé myšlení lidské zabírá tím způsobem, že vyvíjí se ve všech činnostech duchových methoda synthetická a deduktivná. A jak s touto rozháraností obrazotvornou synthese a dedukce úzce souvisí naopak tam, kde rozumnost převládá, pocit je konečna, tam vyvíjí se na-

proti fantastičnosti skeptičnost, naproti synthesi analyse, naproti indukci dedukce. Vysvětlují se tedy ty dvě nejhlavnější methody veškerého vědění a všeliké práce lidské tímto přirozeným zákonem.

§. 16. Zákon ten pro historii velmi je závažný. Filosofické dějiny nutně založeny býti musejí na tom velikém rozdílu osvět evropské a neevropské: mimo Evropu člověk podléhal přírodě s malými výjimkami, v Evropě všude příroda člověku byla podmaněna.

V mimoevropských osvětách tedy působení přírody v člověka bylo větší než v Evropě a působení to bylo neblahé. Příroda byla tak velikolepá, že člověk se ani nevzpamatoval, abychom tak řekli, tak že nejen národohospodářské, ale duchovné poměry společenské vůbec tím neblahým působením se ustalují. Kdo tedy rozuměti chce dějinám Indie, musil by začíti studiem přírodovědy, poněvadž tam přírodní zákony jsou mocnější; kdo evropskou osvětu chce studovati, ten začínejž studiem člověka; neboť není studium osvěty evropské nic jiného než studium, jak člověk podmaňoval sobě přírodu. Proto tedy historik pro studium dějin indijských musí míti docela jinou přípravu než který obírá se vývojem osvěty evropské: onen za podklad potřebuje přírodovědy, tento psychologie. Když jsme totiž vystihli, který z obou těch velikých činitelů, člověka a přírody, mocněji působí, nutné dotčené pravidlo methodologické musí býti stanoveno: činitel působnější napřed musí býti prostudován, proto že výsledy značnější jsou, a ustavením zákonů síly mocnější méně jevů necháme nevysvětlených.

§. 17. Pro tuto velikou důležitost Buckle větu, že v Evropě příroda od člověka ustavičně je podmaňována, všemožně dokazuje a předně tím, že prý trvání života postupem se prodlužuje a že číslo neodvratných nehod vždy více se zmenšuje. Ukazuje dále k Nizozemsku, kde moře se zatlačuje, kde úsilnou prací svou člověk stal se pánem přírody. Ukazuje, že nemoci, velké mory nyní nemožny jsou v té míře, v jaké bývaly dříve, že vyhubili jsme divou zvěř, že nemáme se co obávati hladu; veliké řeky, velké kopce nevnucují nám už obchodní cesty

a vůbec není již příroda překážkou k nejsmělejším podnikům. Obyvatelstvo městské předčí obyvatelstvo venkovské, lidé v městě berou myšlénkový material ze života lidského více než z přírody, a právě proto vynikají nad lid venkovský, který myšlénkový material více má z přírody. Z toho všeho Buckle usuzuje, že dějiny evropské skutečně jsou dějinami podmaňování přírody, že ta pravá příčina vynikající osvěty evropské skutečně je ta, že duch lidský od přírody nebyl přemožen jako v horkých krajinách neevropských. Všechny ostatní příčiny tohoto vývoje evropského podřízeny jsou této veliké příčině a jest tedy pokrok Evropy vyznačen umenšovaným působením světa vnějšího, t. j. všech těch činitelů vnějších, které nejsou člověkem samým stvořeny.

Důkaz tohoto empirického zákona Buckle slibuje poskytnouti celým svým spisem. Zatím mu dostačuje, co jsme právě slyšeli, připustí-li se totiž ještě dvě věty: 1. Nemáme důkazu, že by síly přírodní kdy byly rostly a proto bezpečiti se můžeme, že neporostou i později; 2. lidský duch postupem času zmohutněl a zbystřel, tak že vždy lépe můžeme zniknouti obtíže přírodní, mohouce působení přírody buď omeziti, anebo kde je omeziti nemůžeme, tam předvídati, co se stane, a takto vyhnouti se škodnému působení. Připustíme-li tyto dvě věty, pak jest dotčený zákon pro historii zabezpečen a platí pak methodologické pravidlo, že pro studium osvěty evropské studium psychologických zákonů jest potřebnější, než pro historika zabývajícího se pracemi o Indii a jinými zeměmi ležícími v pásmu horkém.

§. 18. Proti těmto zajímavým a namnoze duchaplným vývodům Buckleovým mnoho dá se namítati.

Předně vytknouti nám jest některá menší nedopatření, která arci nemají jiné váhy, než aby se opravilo, co skutečně jest pochybeného, a toho je nemálo. Na př. není pravda, že v Portugalsku půda je špatná a není tedy pravda, co z toho pro Portugalsko vyvozuje. Ještě méně pravdivě o Španělsku tvrdí, že tam působením půdy nestálí charakterové se vyvíjeli. Buckle sám v pozdějších svých statích vykládá nám úpadek

Španělska docela jinak, to z příčin historických a nikoli přírodních; a sám dříve pověděl, že Arabové ve Španělsku vysoké osvěty nabyli. Není pravda, že datle již ve starém Egyptě byly národní potravou; vímeť z písma, že Josef ne datle, ale obilí prodával, a novější historické badání dotvrzuje nám, že datle do Egypta teprve Araby byly dovezeny. Co o Irsku praví, také nedá se držeti. Sám touží na brutalnosť Angličanů, kteří prý úpadek této země zavinili, dokládaje, že Irsko zůstane černou skvrnou v anglické historii.

Také je na snadě námítka, že v Rusku, kde není zemětřesení, kde není takových ohlušujících přírodních jevů, je mnoho pověry, a naopak v Japonsku mnoho jest zemětřesení a tam, pokud smíme spoléhati na cestovatele a ethnografy, lidé nikterak se nevyznamenávají rozervanou fantastičností, naopak rozum prý vždy u nich panuje nad ní.

Dále by se mohlo ukázati k Hollandsku, o kterém sám praví, že krutý boj s přírodou podniká s velikým úspěchem, že nezaviňuje každé silné působení přírody fantastičnosti.

Himalají v Indii není odevšad viděti, nemůže tedy ta ohromná příroda tak působiti, jak Buckle si představuje; tolikéž Ganges není po celé Indii, aby mohl svou ohromností působiti a t. p.

Konečně i Arabové, přišedší do úrodných krajin, s sebou něco donesli, jinak nebyli by toho svedli, čím Buckleovi vynikati se zdají; starší vlasť jejich neúrodná zajisté je připravovala pro kraje úrodnější atd.

To jsou, řekne se, poněkud malicherné námítky; možná. Avšak ukazují přece, že Buckle příliš ukvapeně generalisoval, že tedy ty zákony, které tu stanovil, jen v menší míře platí, než ve které Buckle sobě přeje. O tom arci není pochybnosti, že výklady jeho do jisté míry dají se držeti. Vážnější příčiny omylů Buckleových jsou tyto.

Buckle zajisté chybuje, že nevidí v Indii, v Egyptě a jinde pokroku a mnohotvárnosti. Chyby této obyčejně dopouští se, kdo nezná dějin dotčených zemí, a Buckle dějin těch nezná, sice by byl poznal, že v Indii vyvíjela se osvěta právě tak,

jako jinde a že tam nebyl život tak jednotvárným, jakým se Buckleovi zdá. Vidíme tam na př. velikolepý vývoj náboženství z brahmanismu v buddhismus, obdobně protestantismu z katholicismu; v Indii islam se ujal a vidíme právě nyní v Indii veliké rozčilení náboženské a velikolepé pokusy vybřednouti ze starých forem.

Podobně lze říci o Egyptě a j. osvětách, jak moderné výzkumy nás poučují. Buckle dá se jen tím omluviti, že za jeho doby historie těch zemí neznala se tak důkladně jako teď.

Dále nedoceňuje Buckle těch osvět starších. Vidí jen nehoráznosť a ukrutnosť politickou, ale nevidí těch jiných stránek. Mně v té příčině Comteovo učení, jak theokratismus na začátku civilisace byl nutný, a proč byl nutný, mnohem lépe se zdá vysvětlovati tyto osvěty, než direktným aneb indirektným působením datlí nebo rýže. Abychom dotkli se jednotlivostí, zajisté že pověrčivosť vůbec a víra v nadpřirozené bytosti nedobře vykládá se strachem, jak už dávno bylo pověděno.

Jest nápadno, že nepomyslil, že v Evropě musila by býti po jeho zákonu celá osvěta samorostlá, a toho přece není; historie nás poučuje, že v náboženství, ve vědě a v umění za mnoho děkujeme východu. Zajisté, že Asie a Egypt měla dříve osvětu než Evropa, ale Evropa zárodky ty převzala a zdokonalila. A když ten pozdější vývoj evropský, jak Buckle sám chce, řídí se zákony psychologickými ne přírodními, není pravdě podobno, že by počátky té osvěty v Asii a Egyptě jen přírodními zákony daly se vysvětliti.

Buckle jen rozumový pokrok člověčenstva má pořád před sebou. Jako že uslyšíme, že dle něho pokrok člověčenstva na vývoji rozumovém jest založený, tak i zde jen rozum pořáde má v mysli a specialně některé velmi přesné vědy, mathematiku a modernou přírodovědu, jimiž měří osvěty neevropské; pak arci vidí mezi Evropou a mezi Indií a horkými krajinami vůbec veliký rozdíl. Avšak právě mathematika a astronomie pěstěny byly od starých národů v Asii a Egyptě v míře značné. Jiných stránek duchovního života národů nevšímá si,

najmě náboženství a umění, a nepátrá, kterou cenu tito činitelové mají pro osvětu vůbec a jak specialně napomáhali vývoji rozumovému v osvětách starších i mladších.

§. 19. Nikterak neupokojuje nás Buckleovo pravidlo, že pro studium některé osvěty přírodověda má býti podkladem historii, pro jiné duchověda. Požadavek ten příliš je všeobecný a proto neužitečný; které části přírodovědy má historik Indie studovati? Snad přírodovědu celou, abstraktnou i konkretnou? A jak má osvětu tu neb onu vykládati přírodovědecky?

Dejme tomu, že Buckle správně vyložil despotism indijský, dejme tomu, že nestejné rozdělení politické a společenské moci skutečně přírodou je podmíněno: panovačnost, o kterou tu jde, zajisté psychický je jev, který vykládati musíme psychologicky, i když našli jsme jeho přírodní příčinu. Tedy i historik vykládající osvětu indijskou, předmětem má vlastně psychické jevy; hlavním úkolem mu bude zákony těch jevů stanoviti a teprve v míře podřízené zajímati ho budou fysické jich příčiny.

Přihlédneme-li však blíže k Buckleově výkladu panovačnosti, poznáme, že není docela správný. Historická indukce zajisté zjistila to význačné faktum, že postupem časů zušlechtuje se člověk z prvotné divokosti takořka zvířecí v mírumilovnou bytost, jako že Buckle sám nám dokazovati bude, že původní bojovnost člověkova časem se ztrácí a to nikterak působením příčin přírodních, ale socialných. Že pak panovačnost sama tkví v přirozenosti lidské a že tedy jen psychologicky se dá vysvětliti, o tom tuším nemůže býti sporu. Příroda, ve které Buckle vidí hlavní její příčinu, zajisté spolupůsobí, spolupůsobí, ale nezpůsobuje sama ve společnosti lidské ničeho.

Není tu místa rozepisovati se o metafysickém poměru člověka ku přírodě a ukazovati v jednotlivých příkladech, jak historik působení přírody k výkladu jevů socialných má sobě přibírati; do podrobna provedl jsem věc jinde. Zde z toho, co bylo řečeno proti Buckleovi, tolik s jistotou smíme stanoviti pravidlem, že pro veškerou historii pravým podkladem znalost

je lidské přirozenosti. To zajisté i s Buckleovým dřívějším učením, s jeho „velikým zákonem socialným“ lépe se shoduje, než co teď hlásá; je-li všeobecný stav společnosti prvou a pravou příčinou všeho konání jednotlivcova, pak zajisté působení přírody je nanejvýše indirektné a na každý způsob nemá Buckle práva, vedle onoho všeobecného zákona stanoviti zákon jiný s ním neshodný, aniž ozřejmil poměr, ve kterém se má prvý k druhému.

Vykládajíce jevy socialné a historické, vždy napřed hleděti musíme k zákonům psychickým. Ty zajisté nám jsou direktně přístupné, jak ani jinak býti nemůže tomu, kdo pochopil smyslu Descartova; „Cogito, ergo sum“: psychické jevy jsou nám vlastně jediné přístupny a z toho nezbytně sleduje, že pro porozumění vývoje lidského buď jednotlivce nebo člověčenstva celého podkladem býti musí studium psychologické a pak teprve, když se nemůže dokázati, že ten aneb onen socialný jev se dá psychologicky vyložiti direktně, teprve potom k indirektnému a naposledy teprve k direktnému působení přírody se uchylujeme.

Logické pravidlo toto, jež vyplývá pro nás z pojmu historických jevů samých, dalšího a důkladnějšího dotvrzení nabývá stupnicí věd, s jejíhož stanoviska o poměru historie k psychologii ještě budeme jednati.

§. 20. Buckleovy všeobecné názory o vývoji evropské osvěty nejsou jasnější, než které jsme právě posuzovali.

Kdo hráti by chtěl slovy, mohl by Buckleovi namítati, že osvěta evropská, měří-li se podmaněním přírody, vlastně taktéž působením přírody je podmíněna jako indijská a j., protože člověk podmaňující přírodu eo ipso působení jejímu podléhá. Řeklo by se snad, že v Evropě příroda působí jemněji než v těch horkých krajinách, přece však neméně úsilně, jen že k vysvětlení tohoto jemnějšího působení dokonalejší analyse je potřeba, že by pak patrno bylo, že osvěta v Evropě právě tak je dílem přírody jak v Indii a j., a že hlasů takových je dosti, víme. Kdo o postavení člověka ve světě jas-

ných pojmů nehledá, nutně dospěje s Buckleova stanoviska k takovému příkrému materialismu historickému.

Konečně i zde vytýkati musíme přílišnou všeobecnosť. Mluviti o vývoji ducha nebo rozumu, je sice nutné, ale pro theorii dějin výhodnější by bylo bývalo, kdyby nám byl poskytnul klassifikaci činností duchových a pak konkretněji jednal o vývoji jednotlivých věd neb alespoň skupin věd, filosofie, umění atd. A co věci samé se týká, není patrno na prvý pohled, že všeliký vývoj ducha lidského obsažen je v podmaňování přírody. Buckle v té příčině dosti nejasných užívá výrazů. Zajisté lze pochybovati, jestli právě ty největší výkony ducha lidského šly za podmaněním přírody; musíme se ptáti, jestli čistě theoretické badání podrobeno není zákonům jiným, než kterému tu Buckle chce, jestli nezaměňuje Buckle nutný výsledek s prvotnou příčinou docela jinou.

O tom všem dalo by se rozumovati, ale úplnější věcí rozbor patří do sociologie, zde se toho jen dotýkáme, aby Buckleovy theorie věcněji byly posouzeny než stalo se posud.

IV.

Poměr historie ku psychologii.

§. 21. Hledání zákonův osvěty evropské dle předchozího ustanovení Buckleova, jak sám praví, proměněno je v hledání zákonů ducha lidského. Zákony ty jsou prý posledním podkladem historie Evropy, kdežto přírodní zákony důležitosť mají menší, protože jen ruší působení zákonů duchových, o tom nemluvíc, že rušení toho od několika století co do síly i co do počtu značně ubývá.

Jakkoli tedy psychologie pro historika zabývajícího se studiem Evropy nutnou je průpravou, Buckle velmi určitě zavrhuje psychologii školskou, jak on ji zove, metafysickou, a nejvíce arci touží na methodu její, usiluje zároveň naučiti historiky methodě docela jiné a právě jim vhodné, to historické.

Methoda metafysická, Buckle učí, zakládá se na pozorování jediného člověka, na pozorování vlastního vědomí, a rozumí se prý pak, že zákony stanovené tímto prostředkem všeobecnosti postrádají. Za to historickou methodou psycholog pozoruje mnohé jednotlivce, celou společnost a dochází takto zákonů všeobecných.

Methoda metafysická jest neúspěšna a hlavně na té příčině, na které Buckle proti indeterminismu se vyslovil. Tam totiž jsme slyšeli, že vědomí vlastní, nejsouc nezávislou mohutností, sobě odporuje; tady Buckle z toho dovozuje pro psychologii, že nemůže metafysické methody s prospěchem býti užito. Metafysickou methodou nedají prý stanoviti se zákony, protože scházejí k tomu podmínky; neboť všecko, co dnes víme, tím způsobem bylo zjištěno, že studujíce jevy, odčetli jsme všecka nahodilá rušení, až nám všeplatný zákon zůstal. Toho dá se však jen tím dosíci, že buď pozorujeme tak mnoho jevů, že s to jsme rušení vyloučiti, buď že činíme pokusy na jevech isolovaných. Těmto dvěma podmínkám vší indukce metafysická methoda nevyhovuje. Jevy isolovati nemůže, protože nemůže zniknouti působení vnějšího, které nějaký vliv v ducha míti musí, i když ho neznamenáme; rušících instancí taktéž nemožno vyloučiti, protože studuje se jen jedno vědomí — každý své vlastní — avšak jen pozorováním hromadným zadost dá se učiniti dotčenému požadavku logickému.

Že methoda metafysická skutečně je nedostatečna a nemožna, vysvítá, možná-li, ještě lépe z následující úvahy.

Metafysická psychologie rozestupuje se ve dvě hlavní školy, v sensualistickou a rationalistickou — anebo jak Buckle nedosti správně pravívá, v idealistickou — více pak druhů býti nemůže, jen ty dva, protože zdrojem života vniterného býti mohou jen počitky, jak sensualisté učí, nebo pojmy, jak naproti sensualistům rationalisté tvrdí.

Těmito dvěma methodami psychologie školská dochází k závěrům sobě protivným, jak ani jinak býti nemůže. Neboť je-li jen vlastní vědomí předmětem pozorování psychologi-

ckého, psycholog nemůže dojíti jiného poznání, než které to jeho vědomí mu skytá; vědomí pak buď v počitcích nebo pojmech je obsaženo, počitky a pojmy jsou protivy — proto sensualism k opačným názorům dospívá než rationalism. V přírodovědě různé methody vedou k jednomu a témuž konci, v metafysice nutně k různým výsledům se přichází. Dva vědcové stejné schopnosti a opravdovosti, studujíce na př. pojem prostoru, k různým a sobě protivným výkladům přicházejí, drží-li se jeden sensualismu, druhý rationalismu. K nesnázi té ta ještě přistupuje okolnost, že obě tato stanoviska poměrně jsou oprávněna a nelze tedy rozhodnouti se platně ani pro jedno ani pro druhé.

Metafysická methoda psychologie je však vůbec nemožna a to proto, že nemůže se duch pozorovati sám a svým býti zároveň pozorovatelem a pozorovaným předmětem, nemůže duch zároveň býti nástrojem a látkou, o které se ho užívá. Nemůže tedy sebepozorováním vystižena býti všechna činnost duchová; ten stav zajisté, kterým nebo ve kterém pozorujeme, vždy nepřístupný zůstává pozorování našemu, i nemáme tedy nikdy plné jistoty, že vypozorovali jsme všecky vniterné pochody duševní, t. j. metafysickou methodou sebepozorovací, nedocházíme všeobecných zákonů psychologických.

Methoda metafysická skutečně skytá málo látky vědné, a protože vůbec je to methoda, kterou nepokročila žádná jiná věda, Buckle školskou psychologii zamítá naprosto. V žádném oboru prý nebylo tolik ruchu a tak málo pokroku, psychologie metafysická ocitla se tam, kam studium náboženství dostalo se hádkami bohoslovců.

Vyjmouc některé zákony associační, které Hume a Hartley ustanovili, vyjmouc snad theorii zraku od Berkeleyho a hmatu od Browna, kteréžto theorie fysiologicky byly verifikovány, všecka psychologie školská nemá ceny a proto musí býti jiná methoda, má-li psychologie státi se vědou.

§. 22. Buckle veden jsa anglickým svým terminem „metafysics“, který zahrnuje v sobě metafysiku i psychologii, stotožňuje psychologii s metafysikou a co vytýká psychologii,

vlastně a větším právem k metafysice se odnáší a ne ku psychologii. Tou dvojznačností názvu zaviněna jest veliká nejasnost, jak vidno z celého rozjímání, z historického objasňování a z citatů; všude co vlastně platí pro metafysiku, pro psychologii se přibírá.

Už Comte neuznával psychologie jako vědy samostatné, vytýkaje, že není sebepozorování možné; Buckle osvojil si tento důvod, ale neupírá psychologii samostatnosti, zavrhuje jen methodu „metafysickou", a buduje vědeckou psychologii methodou historickou. Avšak není dnes už pochybnosti, že sebepozorování dobrým a pro psychologii nejnutnějším je prostředkem, přes to, že Comte pravdu má částečně; neboť J. St. Mill dobře pověděl k námítce Comteově (a Buckleově), že můžeme sebe pozorovati indirektně pamětí, a že na takovém pozorování vědecká psychologie je možná, neméně pěkně pověděl a po něm mnozí jiní, ostatně i před ním.

Tím arci není řečeno, která psychologická škola naší důvěry zasluhuje v míře svrchované; neboť posud různí stali se pokusové, psychologii učiniti vědou přesnou a samostatnou. Tak zajisté jedni mathematikou a mechanikou psychologii vědečtěli — Herbart, — druzí založili psychofysiku — Fechner, — jiní opět o biologii (fysiologii) se opírají — Wundt, — a Buckle svým způsobem historii chce pomoci; mnozí pak, a ti snad nejvíce mají pravdy, zůstali na té cestě, kterou od časů Lockeových empirická psychologie se béře, přibírajíce arci ze všeobecného pokroku věd a method všech prostředků, kterých k účelům svým mohou použiti.

V té příčině nelze v krátkosti o pravé psychologii se dohodnouti, jen když víme, že pracuje se úsilně o vědě té a že historik, pokud jí potřebuje, dobrého poučení v ní může naleznouti. Že pak Buckle potřebu psychologie pro historii dobře poznal, nemalou je zásluhou jeho, byť náhledy jeho v mnohém byly nejasny a nedostatečny. A neméně je pozoruhodno, že živě účastnil se vědečtění psychologie, porozuměv zajisté potřebám časovým. V jednotlivostech arci učení jeho nedá se držeti.

Co na př. praví o školách sensualistické a rationalistické, jen z části je pravdivo; zajisté že nepřicházejí obě k poznatkům ve všem různým, jen v některých věcech na př. o apriorismu se rozcházejí, v jiných věcech aspoň střízlivý rationalista a střízlivý empirista jsou za jedno. Ostatně poznatků, ve kterých za jedno nejsou, v historii nepotřebujeme; jsou-li na př. prostor a čas pojmy apriornými neb aposteriornými, pro historika veliké důsažnosti nemá.

§. 23. Historická methoda, kterou Buckle zvelebiti chce psychologii, je studium zákonů lidského jednání a počínání, ne jak jeví se v jednotlivém vědomí, ale jak se jeví v historickém dějstvu povšechném.

Příklad věc ozřejmí.

Je známo, že rodí se více chlapců než děvčat. Nežli věc se zjistila, fysiologové dedukovávali ji z přirozenosti rodičův, a poměr ten beze zkušenosti stanovovali; teprve v novější době statistika hojným pozorováním dotčené faktum zjistila, že rodí se na 20 děvčat 21 chlapců. To je arci zákon t. zv. empirický, jímž jev nikterak se nevysvětluje; ale Buckle nechce tu více než ukázati, jak podobným způsobem psychologové-metafysikové beze většího rozhledu z jediného vědomí zákony vyvozují, platící vědomím všem. Naproti té liché methodě Buckle radí psychologům, aby hromadným pozorováním historicko-statistickým stanovovali zákony ducha lidského.

§. 24. Čekali bychom v příčině tak vážné více než příklad, kterým vlastně jen per analogiam logický poměr historie a psychologie čtenář sobě sám má vyjasniti; proto ani nechceme mnoho vytýkati věc vedlejší, že totiž Süssmilchův zákon 20 : 21, kterého Buckle se drží, v jeho době byl překonán; poměr je 18 : 19 nebo (když i mrtvě narozené se čítají) asi 16 : 17. Buckle sám dobře ví, že v dotčeném příkladě statistika ustanovila jen t. zv. empirický zákon a nikoli výkladu jeho; a právě tak i v psychologii, založené úplně na methodě historické, jen k empirickým zákonům by se docházelo. Avšak každá věda stojí nad zjištění fakt o vysvětlení týchže fakt; a jak tam fysiologie ten empirický zákon sku-

tečně vykládá, tak i v psychologii empirické zákony vykládati může jen — psychologie. I biologii a snad i praktickou medicinu mohli by někteří zakládati na tak řečené statistice medicinské a nepochodili by hůře než Buckle, který psychologii zakládá na historii a statistice.

Pozorování ve velkém nic není nového pro psychologii. V každé psychologii zajisté mezi zdroji vědy i ten jest požadován, nejen sebe, ale i jiné pozorovati a to v malém i ve velkém. Pozorují-li skutečně všichni psychologové jiná vědomí a nejen vlastní, jest arci jiná otázka, ale in abstracto toto pravidlo jest již ustanoveno. Že však hlavním prostředkem studia psychologického pozorování je vědomí vlastního, věcí je mezi psychology dojednanou; zajisté že skutečný výklad psychologický jen z tohoto pramene může prýštiti. Jako jinde Buckle i zde opět se ukvapuje a všeplatným činí, čemu vyměřiti měl objem skrovnější.

Konečně sluší poznamenati, že Buckle při svém výkladu o psychologii, historii a statistiku na roveň staví; ale není jasno bez delšího vysvětlení, ve které míře statistická indukce s historickou je totožná; abstraktné pravidlo jeho zajisté jen historii prohlašuje pravým podkladem psychologie.

§. 25. Kdo, jako Buckle mluví o historické methodě psychologické, ten nerozumí, co jest psychologie. Buckleovi jest psychologie vědou samostatnou; ale pak míti musí zvláštní methodu, a nemůže míti hlavního prostředku z vědy jiné, je-li totiž psychologie samostatnou vědou, jako že jest, a jak Buckle sám usiluje z ní učiniti vědu přesnou.

Zajisté, že alespoň z dob Comteových pravidlem methodologickým jest, že každá základní věda má svou methodu, psychologie má svou, sociologie má svou. Z téhož Comtea Buckle nejlépe mohl se poučiti, co sociologická neboli historická methoda jest; o psychologii, jak už pověděno, mohl poučiti se jinde.

To, co on zove historickou methodou, skutečně není než nejasným ponětím toho, jak se má psychologie k sociologii, resp. k historii.

O poměru sociologie (historie) k psychologii posud velmi nejasně se mluvívá, a nerozlišují se obě vědy přesně ani co do věci ani co do methody. Hobbes na př. ve svých sociologických spisech „De cive“ a „Leviathan“ i o psychologii pojednává. Podobně již Plato sobě počínal ve spise o státě.

V době novější o věci jednáno několikráte, avšak se stanovisk jiných, než my tu máme, a proto nejlépe bude, vyložíme-li mínění své co nejstručněji.

Každý historický a socialný jev jest eo ipso také psychologický, jen že při studiu sociologickém a historickém dvě jsou veliká stanoviska, se kterých psychické jevy se studují. Jednak tvoří společnosť jakýsi celek a tu pozorujeme to vplývání jednoho vědomí ve druhé, to spolubytí mnohých vědomí, to, co tvoří ten zvláštní consensus společenský.

Druhé stanovisko jest vývojové, že totiž vyvíjí se dnešek ze včerejška, zítřek ze dneška: ta nepřetržitá plynulosť, to, co zoveme vývojem historickým, předmětem je — dle Comteova výrazu — sociologické dynamiky, zabývá-li se oním consensem sociologická statika. A tato dvě stanoviska, statické a dynamické, jsou vpravdě sociologická, historická, nedají se s psychologií nikterak stotožniti. Jsou to arci také psychické jevy, které sociolog a historik mají před sebou, ale pravým předmětem jim jest společenský consensus a historická posloupnosť.

Příklad.

Náboženství jest jev, který zajisté i psychologa i sociologa může zajímati. Psycholog bude si zde počínati asi jako Schleiermacher — abych konkretně mluvil —, bude studovati, co jest náboženský cit, jak vzniká, co jsou jeho příčiny, obměny a druhy, co značí pro jednotlivce a t. p. Sociolog pro svou vědu musí znáti všecky výsledky badání psychologova, a pátrá pak, jaké jest působení citu toho v consensu, bude tedy studovati více církev než náboženství, jaký má církev význam pro spolčování, bude se tázati, jaký význam má různé kněžstvo atd. Pak s druhého stanoviska dynamického bude vysvětlovati, jak se vyvíjelo náboženství, jestli na př. dle Humea a Comtea přirozeným způsobem vyvíjí se z polytheismu monotheism a t. p.

*

Všecky tyto a p. otázky jsou čistě socialno-historické a proto jsou předmětem zvláštní, samostatné vědy, to buď abstraktné nebo konkretné sociologie (historie). Jevy ty jsou však zároveň psychologickému badání přístupny, a zajisté musí sociolog své výklady stále psychologicky verifikovati, v učení jeho nic nesmí příčiti se psychologickým pravdám, jak o tom ostatně již Mill ve své logice dobře nás poučuje.

V.

Buckleova theorie pokroku.

§. 26. Pokrok je dvojí, mravní a rozumový; prvý vztahuje se k povinnostem, druhý k vědomostem našim. Toto jednoduché rozečlenění pojem pokroku vystihuje úplně; je jisto, že člověčenstvo jen tehdy pokračuje skutečně, když i mravnost i rozum stejnou měrou se vzdělávají. Chtíti dostáti povinnostem je mravní stránka osvěty a věděti, jak jim dostáti, je stránka rozumová; čím větší je shoda mezi těmi dvěma činiteli, čím lépe přizpůsobeny jsou prostředky účelům, tím lépe dostojíme životnímu svému úkolu, tím pevnější základ položíme pokroku člověčenstva. Hlavní otázka jest, který činitel jest důsažnější. Jako se Buckle dříve ptal, zdali přírodní či duchové zákony jsou mocnější, tak i zde se táže, zdali rozumové zákony nebo mravní jsou důsažnější, vážnější; protože oba soupůsobí, tomu činiteli, který mocněji působí, podřízen jest činitel slabší. Závisí-li pokrok osvěty a povšechné blaženosti lidské na mravnosti, jsou zákony mravnosti měřítkem osvěty, pakli na rozumu, měřiti jej budeme výší a výsledky činnosti rozumové. Znajícím pak působivost obou činitelův i zde platí methodologické pravidlo, že výsledek spolupůsobení obou činitelů spravuje se zákony mocnějšího činitele, slabší činitel jen občas ruší.

Než dáme se do rozboru této záhady, objasníme sobě lépe pojem pokroku. Především dlužno povědĕti, že mravní a rozumové nadání lidstva postupem časů nikterak nestává se větším; rozum lidský nestává se pokrokem bystřejším a spolehli-

vějším, nanejvýš dalo by se tvrditi, že ze příčin neznámých kapacita mozku znenáhla roste a že tedy duch pracující mozkem, srovnáme-li doby daleko od sebe odlehlé, stává se, i kdyby se nevychovával, dovednějším a obsáhlejším. Ostatně nelze posud říci, jestli věc se tak má, jestli skutečně a jak osobní vlastnosť, charakter, letora a j. se dědí. Proto se stanoviska dočasné vědy Buckle prohlašuje, že nezlepšila se chápavosť a nadání, a že tedy dítě evropské nemá lepších a větších schopností než dítě narozené v zemi barbarské. Všecek pokrok není skutečným zlepšením původní kapacity vrozené, ale více zjinačením a zlepšením vnějších okolností; nezlepšují se vniterné síly člověka, ale vnější okolnosti. Dítě evropské liší se od dítěte barbarského jen tím, že roste v lepších poměrech. Celý pokrok tedy jest jen ustavičným zlepšováním vnějších okolností: každý jednotlivec vedle svého přirozeného nadání těmi všeobecnými ideami, city, věděním, vším tím, co zoveme ovzduším duchovním, se stává vzdělaným a v tom pak tkví rozdíl osvíceného člověka od neosvíceného. A proto pokrok rozumový a mravní spravuje se v celku panujícími ideami časovými. Některé osoby vynikají nad toto povšechné měřítko, některé poklesají pod ně, ale těch případů jest poskrovnu. Veliká většina lidí jest prostřední, ani velmi hloupí nejsou, ani příliš chytří, ani nad míru ctnostní, ani příliš zlí, podřimujíce jaksi v té mírné a slušné prostřednosti.

Toto povšechné prostředí jest měnivé. Není stejné ani v zemích k sobě sebe podobnějších a jinačí se od pokolení k pokolení. I rozumí se pak samo sebou, že příčiny, na kterých to všeobecné ovzduší je zavislé, samy velmi jsou měnivy. Příčiny ty, to je zřejmé, jsou původem všeliké mravní i rozumové činnosti velikého prostředního množství lidského.

§. 27. Abychom poznali, která to příčina je, Buckle touto methodou pokračuje: vyšetřuje všecky okolnosti, které by jí býti mohly a ty, které zdají se mu býti nejměnivějšími, prohlašuje za pravého hybatele všelikého lidského jednání.

Co týká se mravních popudů, vidíme prý, že jsou velmi stálé a neměnivé. Příkazy: „Čiň dobře jiným“, „Miluj bližního

jako sebe samého“ atd., tedy hlavní zásady všeliké mravnosti, již tisíce let jsou známy a nepřidáno k nim, všemi postillami, kázáními, homiliemi, vším, co moralisté a theologové s to byli učiniti, ani písmenky. Nejkrásnější místa Nového Zákona najíti můžeme u spisovatelův antických. V mravním činiteli nemáme tedy té měnivosti, které hledáme, zde nebudou zákony, které řídí vývoj lidské společnosti. Naproti tomu arci to budou rozumové zákony, protože, jak vidíme na prvý pohled, idee naše ustavičně se mění; co do mravnosti neznáme ani jedné zásady, které by nebyli znali v době starší, ve vědě však skutečně se pokračuje, vědou moderná doba daleko vynikla nad starou.

Protože osvěta jest výsledkem mravních a rozumových činitelův, a protože výsledek těch činitelův ustavičně jest měnivý, nemůže býti řízený tím nehybným činitelem, neboť když okolnosti zůstávají nezměněny, nehybný činitel může způsobiti pouze nehybný účinek. Musíme tedy prohlásiti rozumového činitele za skutečného hybatele osvěty. Neboť máme jen ty dva činitele; toho jednoho však vyloučili jsme, i nezbývá tedy než ten druhý, rozumový, hýbající osvětou. Rozum zároveň jest účinlivý, energický, přizpůsobivý, a již tyto vlastnosti samy s dostatek vykládají pokrok, jak jsme jej v Evropě po několika století učinili.

§. 28. K těmto hlavním důkazům Buckle přičiňuje ještě jiný vedlejší. Rozumový činitel nejen je pokročivější než mravní, ale i trvalejší svými výsledky. Vědění lidské všemožně se zachraňuje a zachovává v knihách, sbírkách, a proto působí stále. Všecko, co bylo dříve promyšleno, působí na nás, my pak působíme na potomstvo budoucí; ale s mravní stránky nic podobného nevidíme. Mravní dokonalost je snad lásky hodnější, milejší než rozumová, ale méně působivá, netrvalejší.

Ctnosti nepůsobí na tak daleko jak vědomosti a nepřecházejí z pokolení na pokolení; bezprostředně sám sebe vypracovati musí dobrý a vznešený charakter. Když někde nejčilejší lidumilnost a šlechetnost jest stělesněna, ku př. v ně-

jakém ústavě dobročinném, pak obyčejně nadace takové se zneužívá, brzy zaniká, konečně se odstraní neb od prvotného účelu se odvrátí.

§. 29. Čím více prý o věci rozumujeme, tím hlouběji vnikáme v tu pravdu, že vymoženosti rozumové vynikají nad mravními.

Člověk s nejlepšími úmysly, ale nerozumný, mnohem více zlého než dobrého způsobuje, a je-li moc jeho veliká, zlo jest ohromné, jak dokazuje náboženské pronásledování. Veliká většina pronásledovníků těch byla po soudu Buckleově velmi mravná, měli nejčistší úmysly, byli zaníceni horlivostí posvátnou, mravně byli dokonalí, ale nevzdělaní. Rozum jim scházel, ne srdce, kdyby bylo bývalo méně ctnosti, bylo by pro člověčenstvo lépe. Marcus Aurelius, ten veliký muž, mravní velikán, pronásledoval křesťany i Julian, ale nikoli Commodus, nebo Heliogabalus.

Jiný veliký důkaz Buckle čerpá z působnosti španělské inkvisice. V žádné zemi prý náboženství nekotvilo hlouběji v srdcích lidí než právě v zemi, ve které největší krutosti se udály přes přílišnou zbožnost; zajisté jen náboženskou horlivostí inkvisitoři byvše uchváceni, jak prý sami protestantští spisovatelé dokazují, k nesnášelivosti byli svedeni. Tedy právě mravní city nemohly zabrániti pronásledování náboženského, pronásledování, které všeho ostatního je krutější a hroznější. Je tedy zjevno, že velikým odpůrcem nesnášelivosti není lidumilnost, ale osvícenost; zajisté, že doba nová snášelivá je proto, že rozum svůj lépe vzdělala.

Aby učení své prokázal ještě jiným, velikým příkladem Buckle vysvětluje, jak pokrokem osvěty ubývá bojovnosti. Nemravnost válek znali lidé v době starší právě tak dobře jako my, a již dávno je pravidlem, že jen válka ochranná je spravedliva, výbojná, nespravedliva; když tedy způsoby a mravy válčení postupem časů se změnily, kdežto mravní náhledy o válčení tožnými zůstávaly, je patrno, že příčinu té změny nelze připisovati činiteli nezměnnému. Mohou-li moralisté nebo theologové dokázati, že lidé neznali před tisíci lety

právě tak dobře jako dnes zla plynoucího z vojen — Buckle upustí prý od svého přesvědčení. Avšak lidé, ač znali ta zla, přece od vojen neupustili, poněvadž nebyli dosti osvíceni. Čím více se rozum vzdělává a vzdělanost se šíří, tím více vzrůstá intellektualná třída lidí a vojenské třídy ubývá; neboť třídy ty přirozeným způsobem sobě jsou protivny, jako vůbec theorie vylučuje praxi. Lidé mají při rostoucí osvětě jiné předměty, pro které se interessují a kterých dosahují. V barbarských národech, jak vidíme, jen vojenství panuje, protože rozum se nevzdělává; ale všude, kde idee osvětné se šíří, bojovnosť se ztrácí. Buckle ukazuje z novější historie na válku krimskou, která zdá se mu býti verifikací tím smyslem, že prý nevzdělaní Rusové a Turci ještě méně vzdělaní, u nichž obou náboženství ještě tak mocně působí, dlouhý mír evropský přerušili; že Anglie, Francie a Sardinie přidaly se k Turkovi, arci pověděti zapomněl.

Pokrokem osvěty nejen bojovnosť ochabuje, ale i nadání k válčení prý ubývá. Ve starších dobách byli lidé k válce schopnější; v Řecku všichni velicí mužové, státníci, řečníci, historikové, filosofové ba i básníci byli vojevůdci a dobrými strategy. V nové době jediný Descartes ještě byl vojákem i značným myslitelem. V Anglii Raleigh a Napier slohem vynikli ve svých historických pracích, nikoliv hloubkou myšlének. Gustav Adolph, Bedřich Veliký byli dobří vojáci, ale nerozuměli pracím míru; snad jen Cromwell, Washington a Napoleon znali se i ve válčení i ve vládnutí stejně dobře. Marlborough nevzdělaný byl a nemravný, a Wellington špatným byl politikem.

Pokud náboženství bylo mocné, bylo mnoho theologův a mnoho vojáků, byla mnohá kázání a mnohé bitvy. Teprve když interess společnosti obraceti se počal i ku předmětům jiným, theologie přestala býti jediným oborem vědeckým, a válčení jediným praktickým povoláním. Hlavně pak vedle menších některých tyto tři příčiny bojovnosť umírnily.

1. Vynalezení střelného prachu. Nová zbraň, umělejší než stará, vyžadovala více peněz a více cviku; vzniklo

stálé vojsko, zvláštní třída vojenská, a tím společnosť byvši vyčištěna všeobecné bojovnosti, raději hledala docela jiných předmětů pro svého ducha. Vidíme proto, jak od 14. stol. vedle kněžské a vojenské třídy ustavičně se vzmáhá třída intellektualná.

2. Výzkumy v politické oekonomii. Dříve řevnivosť obchodní byla velikou příčinou válek. Věřilo se totiž, že stát jeden, co získá, druhému musí vzíti, že bohatství je složeno ve zlatě, v penězích, a že tedy co nejvíce má se zlata dovážeti, resp. nemá se mnoho zboží dovážeti. Politika pak směřovala k tomu, aby stát podmaňoval svému trhu státy jiné, aby od něho peníze dostával za nadbytek svůj a od něho bral, co měl. Bylo sice v XVI. a v XVII. v. několik myslitelů — William Stafford, Serra — kteří nerozumnosť názorů těch pochopovali, ale teprve Ad. Smith všeobecným zmatkům odpomohl svým spisem o bohatství národů r. 1776 vyšlým. Znamenitým spisem tímto, jehož následky činí jej Buckleovi nejdůležitějším všech spisů vůbec — (zajisté prý lépe než který jiný ukázal, jak stát má býti spravován) —, soustava protekční byla odstraněna. Nastala svoboda v obchodě a uznalo se, že každý národ může těžiti z obchodu svobodného, že bez monopolu výhody obchodu jsou vzájemné a že bohatství ne ve zlatě spočívá, ale ve snadnosti, kterou jeden každý národ v záměnu dává a béře zboží své a cizí za cenu co nejlacinější. Poznalo se zajisté, že bláhové jest úsilí souseda seslabovati a proto obchod, jenž dříve přál výboji, svobodou všeobecnou vedl k míru.

3. Užití páry, vynalezení lepších prostředků k cestování. Ve středověku na př. Francouzi a Angličané byli nepřátely, jimiž teď nejsou, poněvadž se lépe poznali. Vespolné poznání odčiňuje národní předsudky, nenávisť mizí, neboť to poznávání vespolné jest pravá páska lásky. Páska ta pak nejvíce se utužuje poznáváním ciziny.

§. 30. Takovým tedy způsobem Buckle dokazuje, že jen prací rozumovou člověčenstvo pokračuje; mravní zákony zůstávajíce nehybnými, jsou podřízeny měnivým zákonům roz-

umovým a platí z pravidla jen při menších věcech, jsouce činitelem vyrušujícím, ne řídícím.

Jako dříve bylo ukazováno, že fysické působení přírody jen z počátku osvěty působilo, ukazuje teď, že mravní působení jen ruší, ale že vyrovnává se toto rušivé působení v dlouhých dobách, až pak mizí úplně.

Všeliké přeměny osvětné podmíněné činností rozumovou spravují se 1. výší vědění mužů nejschopnějších, 2. předměty, na které vědění to se vztahuje, a konečně nejvíce 3. rozšířením vědění a svobodou, s jakou se vědění všem vrstvám obyvatelstva dostává. To jsou ti praví tři hybatelé osvěty evropské. Mravnost společnosti z příčin neznámých jako příboj a odboj mořský v ustavičné je fluktuaci; jedna doba lepší je než druhá, veliké zločiny Napoleonovy, neb Alexandrovy, druhdy veliké ctnosti jednotlivce na čas lidstvo mocněji rozrušují; ale v celku poměr dobrých lidí ke zlým zůstává stejný, sebe větší rozrušení mravní brzy přestává, vlny se hladí a po nějakém čase ničeho neznamenati. Tak nad tímto ustavičným kmitáním proudí veletok rozumového pokroku, jehož celý charakter měří se vývojem rozumu. Úchvatnými slovy doličuje Buckle, jak jediným a trvalým dobrem, tou vodící hvězdou člověčenstva jsou vynálezy velikých mužů, jak idea jedna rodí ideu druhou a jak po mnohé a úsilné práci dostoupli jsme výše moderné osvěty — rozum andělem — vůdcem byl člověku z původní tmy a zaslepenosti k světlému žití našemu a šťastnějších ještě potomků. — -- —

§. 31. Jest pravda, že celý pokrok osnován jest na těch dvou velikých principech, na činnosti mravní a rozumové, ale poněkud pro důkladnější theorii pokroku nedostačuje tato klassifikace. Plnost života socialného nedá se ani přibližně vystihnouti těmito dvěma abstrakcemi. Co specialně rozumu se týká, sociolog i historik klassifikaci rozumových činností potřebuje, aby konkretněji ukázati mohl, jaké jsou zákony pro vývoj jednotlivých věd, umění a filosofie. Dobře tedy klassifikoval vědy Comte ze sociologických důvodův pátraje, jak, kde a kdy ta neb ona věda se vyvíjí a jak vedle odbor-

ných věd filosofie pokračovala. Buckle toho neučinil a proto jeho theorie pokroku je chudá, bez obsahu. Přicházít Buckle studiemi svými jen k těmto výsledkům všeobecným:

1. Osvěta založena je na studii zákonů, na porozumění jevů přírodních a duchovních, a na rozšíření toho porozumění.

2. Než vědecká práce, to skutečné positivné studování zákonů se zahostí ve společnosti, vyvíjí se napřed skepse; ta pomáhá tomu studiu positivnému, později studium pak, když se zmohlo, skepsi sílí. Jest skepse napřed příčinou a pak stává se ponenáhlu výsledkem.

3. Mravní zákony jsou jen rušícím, hlavním činitelem osvětným je činnost rozumová. Mravní pravdy jsou stálejší, nepokračují tak jako rozumové, a proto jen hnutí rozumové je skutečným pokračováním člověčenstva.

4. Největším nepřítelem tohoto vývoje jest duch protektivný, jaký ve státě a v církvi se zahnizďuje. Stát totiž stará se o to, co dělati, církev o to, co věřiti máme, a tím svobodný, volný postup osvěty se činí nemožným.

Že tento všeobecný výtěžek Buckleova díla je skrovničký, nedá se upříti; tím více je pak litovati, že není docela správný, jak vysvitne z následujících úvah kapitoly této i příští.

Buckle neprávem nejednal o umění, jakými zákony se řídí a jak vzdělání aesthetické se odnáší k vědeckému a filosofickému. Snad i o řeči, jakými zákony se vyvíjí, mělo by se rozumovati ve všeobecné theorii pokroku.

I při mravním činiteli postrádáme specialnější rozečlenění; schází zajisté theorie o vývoji náboženském, politickém a hospodářském. Všecky tyto jednotlivé činitele bylo by důkladně probádati in abstracto a pak i v theorii pokroku ukázati, jaké jest vzájemné jich působení. Je podivno, že Buckle, mluvící tak rád o zákonech historických, ve své theorii ne po zákonech pátrá, jak by měl, ale více po blaženosti člověčenstva; v té příčině pak žádného pevného měřítka nám neposkytnul. Tím sobě vysvětlujeme, proč unésti se dal Buckle citem k těm krásným sice, ale neplodným deklamacím o vznešenosti ducha lidského.

§. 32. Buckle sobě jasným není o poměru rozumu k mravním činitelům, vůle a citů; nikterak nevyjasnil, čím vlastně vyniká rozum nad mravnou stránku lidské přirozenosti.

I pravda, že všecko naše konání za jistým účelem směřuje; ale kdo stanoví ty účely, rozum aneb vůle a city? To není tak snadná otázka, jak Buckle myslil, alespoň psychologové a ethikové posud o věci se nedorozuměli.

Člověk je bytost složená z rozumové, theoretické neboli kontemplativné, a z mravní mohutnosti citův a vůle. Avšak která stránka skutečně, abych tak řekl, je ta lidská, neb jak se to u Schopenhauera zove, co jest primarné, intellekt nebo vůle? Hume táže se ve své ethice: zakládá se lidské jednání na citech nebo na rozumu, a odpovídá, že na citech. Tkví tedy psychologická záhada v tom, co jest to, co žene nás, jest to rozum aneb jest to něco jiného? Má-li Hume, jak já věřím, pravdu, že skutečně poslední pohnutky všelikého úsilí lidského ne v rozumu, ale v citech jeho jest hledati, pak zajisté Buckleova theorie pokroku je pochybena. Pak namítati musíme proti Buckleovi, co již Spencer proti Comteovi docela dobře praví, že ne idee, ale city řídí opravdově svět, že rozum citům jest jen prostředkem.*)

Možno, že konečná formulace psychologická této záhady bude snad poněkud jiná, ale již jsme tak daleko, že sociologická theorie pokroku tímto psychologickým učením musí se prohloubiti; vidíme zajisté, že tou silou, o které Buckle mluví, rozum není. Kontemplace, theoretické rozjímání nikdy by nás nevedly k činu; rozum sám by nevedl ani k rozjímání, jak Aristoteles velmi vhodně, aniž věděl, pověděl, na počátku své metafysiky, že po vědění bažíme od přírody: to bažení je primarné, v něm skrývá se ta síla, která nás žene. Jet rozum lidský vskutku jako ta světluška; tam je světlo, kam si sedne — ale napřed si tam musila sednouti. Čím více stu-

*) Comte držel se jako vůbec tak i v této otázce Humeova učení hlásaje v zásadě, že osvěta ne na rozumu ale na citech se zakládá; avšak v postupu své dynamiky zapomíná této své these.

dujeme své vlastní, i jiných lidí a celé společnosti konání a počínání, tím více vidíme, jak jednotlivec i národové jdou za něčím, nevědouce vlastně kam, jak rozum za různými pudy, city a snahami ve tmách pokulbává . . . je člověk bytost rozumná ale nikoli rozumová, jak Buckle sobě přál.

Neznaje důsažnosti této psychologické pravdy, zabředl Buckle svou theorií pokroku v panující posud liberalism; neboť nic jiného není stálé to bažení jen po vědomostech, to sestrojování společnosti na školství, to ustavičné kázaní, aby lidé v lavicích školních život svůj trávili, a v knihách se povalovali, své mravní stránky nanejvýše jen mimochodem vzdělávajíce. Ten panegyrikus na vědu a vědění, najmě na přírodovědu, jak byl a částečně posud je modou, toť sociologický liberalism, jak se z politického života moderného dostal do spekulace abstraktné.

§. 33. Nejasně mluví Buckle o stálosti a stejnosti mravnosti.

Důkaz, že mravoučná přikázání zůstávají od tisíců let totožná, není rozumný. V některých oborech lidského vědění, na př. v mathematice některá pravidla arci již dávno byla ustavena, a totéž státi se mohlo i v mravouce; avšak lze pochybovati o tom, jestli, i kdyby pravidla zůstávala v theorii totožná, poměry ve skutečném životě totožnými zůstávají, jestli sobě při témže pravidle a slově, na př. při spravedlnosti Aristoteles uznávající přirozené otroctví totéž myslil, co obyčejný křesťan našich dnů. Mně není pochybno, že to, oč Kristus usiloval svým velikolepým životem, dávno není provedeno v mravném životě těch, kteří dle jména hlásí se k jeho učení, ale z toho nejde, co Buckle učí. Buckle zapomněl, že pokrok mravnosti zakládá se na charakterech, na vůli, a ta nedá se arci zlepšiti přikazováním a nařizováním; vůle musí býti ustavičně cvičena, neboť pokrok mravní spočívá na úsilném propracování vůle a citů způsobu docela jiného, než se Buckle nadál. Přece však nelze říci, že všechny homilie a kázání theologů nebyly nic platny; spravedlivý věci posuzovatel dozná, že obětivá práce theologův a moralistů vývoji člověčenstva byla nutná a prospěšná.

Když křesťanství bylo zavedeno, zůstalo ve středověku slovanském, německém a jinde otroctví a mnohé jiné věci, které docela se příčily hlavním zásadám křesťanským, jako vůbec posud celý náš život se jim příčí; ale úsilím tisícův a tisíců šlechetných mužů konečně otroctví padlo. Právě křesťanství poznalo dobře, že člověk od přírody křehká je nádoba, že tedy jen znenáhla doveden býti může na větší stupeň mravnosti.

Dokazovati zevrubně, že skutečně pokračuje člověčenstvo i v mravnosti, místa tu není, ačkoli přiznati musím, že mínění Buckleovo mnoho má přívrženců. Pro naše tu zájmy dostačuje říci, že dá se držeti theorie Bucklęovi docela protivná, že tedy jeho učení o pokroku nikterak není nepochybno i s této stránky.

Pokračuje-li však nejen rozum, ale i mravnosť, pak arci musilo by se vyšetřiti, jaký vliv má mravnosť v pokrok rozumu.

§. 34. Právě Buckle, aniž chtěl, dokázal, že člověčenstvo i mravně pokračuje; neboť co jiného značí jeho důkazy, že stali jsme se snášelivějšími a že bojovnosť mizí?

Jako při jiných důkazech, i zde přihodily se Buckleovi nemilé věci. Zajisté že nedobře hodí se k jeho theorii, že rozum je osvětným hybatelem, faktum, že pronásledovateli křesťanů byli slovutní filosofové, i Marcus Aurelius i Julianus — o tom ani nemluvíc, že i Nero křesťany pronásledoval!

Říci však, a to jest hlavní chyba, že pronásledovatelé byli mravně dobří, to skutečně je contradictio in adjecto. Co nám imponuje při inkvisici nebo Marcu Aureliovi, není mravní velikosť, nýbrž důslednosť. Marcus Aurelius, Julian a katolická inkvisice chtěli zachrániti staré náboženství, ten záchvat a zápal, připouštíme, jsou mravní stránky, ale specialně nemravní, jeť zajisté největším barbarstvím, jak Buckle sám praví, pronásledovati bližního svého pro náboženské názory. Avšak býti snášelivým, neznačí pouze něco více věděti, ale býti lepším, lidštějším; a stálo to skutečně mnohého úsilí, než stali jsme se snášelivými v náboženství. Za to podnes jsme nesnášelivými na národním poli a j.; a která jest toho

příčina? Buckle praví, že jest to chyba rozumu. Ale. jak sám dí, lidé již dávno věděli, co to značí někoho zabiti, ne více a ne méně než dnes, a proto chyba ne v rozumu tkví, ale v srdci, zajisté pak i v srdci. Co o mizení bojovnosti Buckle učí, taktéž svědčí nejen rozumovému ale i mravnímu zdokonalování člověčenstva.

§. 35. V jednotlivostech dalo by se mnoho namítati proti důkazům Buckleovým a pochybovati, jestli na př. bojovnost hlavně jen těmi uvedenými příčinami vymizuje atd.; přihledneme raději k dobré stránce jeho učení.

Z jeho theorie, že jen rozum jest tím skutečným osvětným činitelem, jde veliká nesnáze pro vědeckou historii. Zdá se totiž, že jen ten, kdo by poznal veškerý vývoj rozumový ve všech národech, mohl by mluviti o tom, jak vyvíjel se duch lidský vůbec. Buckle, netroufaje sobě tolik učiniti, aby přece dospěl k všeobecnějším poznatkům vyvolil sobě z logických důvodů, nikoli prý z vlastenectví, vývoj Anglie předmětem svého filosofického rozjímání.

Anglie má po soudu Buckleově některé zvláštnosti, pro které nejlépe se hodí ku filosofickému studiu historickému. Vláda tam po dlouhou dobu jen skrovnou měla činnosť rušící, za to národ požívaje velikou svobodu tím úsilněji pracoval samostatně; v Anglii náboženství a církev jen slabě prý rušily samoděčný vývoj, a vůbec scházejí v Anglii všeliké přílišnosti. Zároveň jsouc od přírody odloučena od zemí jiných vyvíjela se Anglie nejsamostatněji mezi všemi zeměmi evropskými, a proto vývoj její ve velké míře považovati můžeme za vývoj člověčenstva. Jsou pak prý i vlastnosti anglického lidu tak šťastné, že při té samostatnosti vždy byla jakási harmonie v životě národním, všechny živly socialné byly v jistém souladu tak, že může se pravidelný postup a vývoj ducha lidského nejlépe poznati v dějinách Anglie.

Ve věcech, ve kterých Anglie nepodává dosti dobrého poučení, přibírá sobě země jiné.

Francie je mu typem toho, co se zove protektivným duchem, to vladaření a mistrování vládní a policejní; studium

francouzské revoluce ukazuje, jak mocně v nové době proti tomu duchu ochranitelskému a nepokročivému rozum se vzepřel.

Španělsko jest země, ve které nejlépe vidíme působení církve a náboženství.

V Americe — ve Spojených Státech — vědy nejvíce jsou rozšířeny. Není tam mnoho velikých učenců, za to vzdělání je všeobecné a velmi rovné; dobře na něm lze studovati, jak se má rozšiřovati vědění a jak se rozšiřuje. V Německu Buckle vidí opak Ameriky; tam působením francouzské osvěty vyvinula se rychle velikolepá věda, ale nad lidem nevzdělaným ve veliké výši stojí učenci, filosofové, kteří tvoří stát pro sebe, píšíce a myslíce druh pro druha. Německému učenci nebyly v cestě obyčejné předsudky a proto bezohledným hledáním pravdy vědě veliké prokázal služby, nijaké vlastnímu národu; na té příčině pozorovati je v dějinách německých, jak působí věda nenárodní, jak vědění se nahromaďuje.

Konečně zasluhuje Skotsko zvláštního povšimnutí. V zemi té prý převládá více než v jiných zemích methoda deduktivná, celý duch národní je prý deduktivný, naproti anglickému duchu induktivnému. Němci arci také libují si v dedukci a Amerika v indukci; ale země tyto jsou k sobě jinak velmi nepodobny, a proto nehodí se ku srovnávání v té věci jako Skotsko a Anglie, kteréžto země v každém jiném ohledu, až na dotčený rozdíl v methodě, velmi jsou k sobě podobny. Ve Skotsku tak převládá dedukce, že zde nejlépe lze pochopiti, co methoda ta značí socialně, jsouc upotřebena nejen ve vědě ale v životě společenském vůbec. V Anglii naproti tomu vidíme, jak užívá se od dob Baconových, jak Buckle velmi případně praví, skoro pověrečným způsobem indukce.*)

Proti této methodě nelze arci namítati ničeho; neboť studiem vybraných jevů typických vydatně můžeme opravovati a doplňovati studium hlavního předmětu. V té příčině

*) Toto pravidlo methodologické vykládá nám titul Buckleova spisu. Nedohotovený spis jeho zove se totiž „Dějiny osvěty v Anglii“, ačkoli většina obou svazků věnována je zemím neanglickým, jejichžto dějinami ozřejmuje dotčené hlavní partie dějin anglických.

Buckle dokázal, že ne nadarmo učil se methodice od přírodovědcův.

Chybou by arci bylo, kdybychom v užívání těch typů viděli nejhlavnější oporu historickou; hlavní methoda historická je dokonce jiná, to ustavičné srovnávání posloupných dějův a nalézání příčinného svazku jevů historických. Že nepojednal Buckle o této methodě, patří zajisté k slabým stránkám jeho theorie dějin.

Konečně litovati musíme, že nepojednává in abstracto o svém přesvědčení, že dějiny specialné některé země (na př. Anglie) srozumitelny se stávají dějinami všeobecnými; proto mluvívá o nedokončeném díle svém jak o úvodu k dějinám osvěty v Anglii, však úplněji o methodologickém poměru dějin všeobecných a specialných nepojednal.

VI.

Vliv náboženství, literatury a vlády.

§. 36. Proti této theorii pokroku na snadě je, ne-li námítka, tož alespoň otázka, jak Buckle pohlíží na náboženství, literaturu a vládu, které často byly prohlašovány za ty pravé hybatele osvětné. Jsou-li to skutečně mocnosti takové, které uzpůsobují to, co zoveme osvětou? Buckle odmítá toto mínění a praví, že tito tři činitelé, kdyby lid úplně sobě byl ponechán, nikterak by nemohly býti příčinou osvěty, jsouce jen jejím účinem, jejím výsledem.

Pojednejme napřed o náboženství.

Jako vše, rozum a jediné rozum i náboženství může posuzovati a poznati, co je dobrého a co je špatného v něm. Není pochybnosti: dobré náboženství užitečné je pro osvětu, jako špatné je škodlivé; ale není náboženství tou pravou příčinou všeho pokroku a žití společenského, jen jedním činitelem mezi mnohými jinými, jen symptomem toho všeobecného ovzduší společenského. To vše viděti je prý jasně z národů, kteří náboženství svá přeměňovali.

Křesťanští missionáři, kde v barbarských krajinách obraceli lid, nedošli žádných úspěchů valných. Když lid křesťanství přijal, jen vnější náboženství si osvojil, ale nedostalo se mu vniterného obrození a obrácení. Jen tehdy náboženství působilo dobře, kdy napřed rozum lidu byl vzdělán, když přijali nový obor myšlénkový. Takto připraveni jsouce přijímali pak vyšší náboženství křesťanské. Zřejmý důkaz pro Bucklea, že ne náboženství ale rozum jest primarný činitel osvětný.

Kdyby namítal někdo, že jednotliví velcí myslitelé jaksi pokrok člověčenstva spravují, zakládajíce nová učení náboženská nebo filosofická, jež veliké působení mívají na vývoj člověčenstva, odpověděl by, prý, že skutečně — z příčin posud neznamých — čas od času velicí myslitelé vyvstávají, z nichž mocné a nové idee vycházejí, ale účin těch ideí závislý je na společenských poměrech povšechných, v nichž jednotlivec ten žije. Velicí mužové, když i nového něco skutečně vynalezli, přece jen v tom, co prakticky dovedli, podléhají všeobecné prostřednosti společenské. Toho důkazy nejedny jsou. Židé na př. monotheism dávno měli prohlášený ve svých posvátných knihách, ale ve skutečnosti přijali jej mnohem posléze, a to proto, že z počátku, jsouce barbarskými, přirozeně lnuli k modloslužbě, která nutně vyplývá z barbarského stavu společenského, a teprve, když rozum pokročil k abstrahování a zevšeobecňování, monotheismu skutečně se drželi.

Křesťanství a jeho vývoj totéž dokazuje. Římané, národ Buckleovi velmi nevědomý, divoký, ukrutný a prostopášný, přirozeným způsobem taktéž polytheism měli. Když pak čisté učení křesťanské jim bylo dáno, nikterak na ně nepůsobilo očistně. A když dokonce stěhováním přišli do Evropy národové ještě na nižším stupni osvěty než Římané, zkalilo se prvotní křesťanství čisté, pověrčivosť zůstala, pozměnila se poněkud a v novou formu se obrátila; modly pohanské nahrazeny svatými, pannou Marií atd. Zkrátka — křesťanství nevydávalo ovoce po staletí, poněvadž nebylo národa dostatečně vzdělaného, který by byl skutečně sobě osvojil idee křesťanské a uskutečnil předpisy theoretické. Teprve když po stu letech

rozum se vyvinul, v XVI. století reformace byla možná, a teprve teď křesťanství pravé, všeobecnější nabylo platnosti. Katholicism k protestantismu podnes v tom stojí poměru, ve kterém temný středověk se odnáší k XVI. století osvícenému; pověrčivost a nevzdělanost ustouply vyšší střízlivosti a vzdělanosti. A kdyby vlády nebyly se ujaly katolického kněžstva, byl by se protestantism všude vyvíjel přirozeným způsobem. Ale nevědělo se, že stát nemá co činiti s přesvědčením svých poddaných, a proto teprve od polovice XVII. století války náboženské přestaly, a z těch pak dob náboženské a církevní poměry se ustálily, jak podnes ustáleny jsou. Kdyby vůbec volný vývoj byl dopřán všem národům, dnes nejosvícenější národové byli by protestantští a nejméně vzdělaní byli by katoličtí. Tím však není řečeno, Buckle výslovně praví, že by protestantism byl příčinou osvěty; on jen symptomem jest a měřítkem většího pokroku osvětného.

S touto naukou prý docela dobře shoduje se faktum, že ve Skotsku a ve Švédsku národové protestantští mnohem pověrčivější jsou, mnohem bigotnější a nesnášelivější než Francie katolická. Skotové a Švédové méně jsou osvíceni než Francouzové; onino lepší mají náboženství než osvětu, tito naopak mají špatnější náboženství, jsouce osvícenějšími. A proto není to instance proti důvodu jeho, naopak stvrzením.*)

§. 37. Dříve než o literatuře a vládě podobným způsobem v krátkosti promluvíme, chceme, co zde řečeno, kritisovati.

Buckleovy názory o náboženství a jeho působení na společnost nejsou správné. Mluviti o náboženství, jestli skutečným je hybatelem osvěty nebo ne, velmi je nesnadné, pokud nepodáme určité pojmu definice; Buckle tak neučinil a proto jeho vývody nejsou více než mluvením sem tam. I náboženství jest jednak theorií, — theologie — a ta docela určitý má vztah k vědě a filosofii; hlavní arci věcí je mravní a náboženská

*) V tomto mínění utvrzoval ho velice poměr francouzských katolikův a protestantů. Ve své VIII. kap. I. sv. dokazuje, že katolíci ve Francii byli snášelivějšími než protestanté, ačkoliv učením právě naopak býti mělo.

stránka. Že theoretická theologie, jsouc také rozumovým činitelem, rozhodný má vliv na společnost, o tom právě se stanoviska Buckleova nemůže býti pochybnosti, vždyť už slyšeli jsme, jak neblaze působila inkvisice a p. Co mravní stránky se týká, již viděli jsme, že Buckle správného soudu o věci nemá; dokonce pak nerozjímal dosti o citu náboženském a jeho poměru k mravnosti. Buckle nedosti ocenil společenský význam církevní organisace; vedle velikolepých názorův o katolicismu, jaké Comte hlásal, Buckleovo rozjímání je malichernější, lišící se málo od horování obyčejných liberalných protestantů. Buckle tak rád mluví o historických zákonech: proč náhle slyšíme, že by to a to bylo se stalo, kdyby vlády nebyly občanů potlačovaly — proč ne raději hledati zákony toho, co skutečně se stalo?

Nerozumíme nikterak, jak Buckle při svém názoru o působení velikých mužů vykládati by chtěl rozšíření jistých ideí. Monotheism na př. u židů zajisté vymyslila jedna hlava, a neméně je jisto, že veliké množství daleko později učení to pochopili a přijali, ale bez té hlavy nikdy by neměli co přijíti; tak děje se při všech větších ideách a působení veleduchů proto není nepotřebné. — Buckle sám to nejlépe pověděl na místě jiném, ale nevěděl jasně, má-li osvětu měřiti výší jednotlivců velikánů, nebo šíří množství prostředního: obě měřítka jsou oprávněna, ale každé ve smyslu jiném.

§. 38. Jako náboženství ani literatura není dle Bucklea skutečnou příčinou osvěty, ale jen příznakem. Představuje si arci, že literatura není než registrace vědomostí a že nepůsobí svou původností, ale jen obsahem a to jen v té míře, ve které se jí rozumně užívá; jako náboženství i literatura může býti upotřebena k dobrým i špatným koncům. Jest tedy působení literatury podřízeno, právě tak, jako náboženství. Řekové na př. a Římané nebyli prý s to, aby udrželi svou osvětu, dosti velikou, proto, že větší část národa neporozuměla svým myslitelům. Byly to systemy exoterické, nepřístupné množství, a tím osvěta ta zanikla. Podobně prý i v Německu se má věc, tam po soudu Buckleově veliká jinak literatura nepůsobí osvětně.

Za tou příležitostí Buckle dobré myšlénky pronáší o neblahém působení učenosti čerpané na místě ze světa a života ze knih; jen že tím pojem literatury nikterak se neobjasňuje. Není literatura skutečně nic jiného než skladiště vědění? Co je s toho stanoviska věda?

Lze takto odbaviti působení některého veleducha jako Shakespeara a jiných? Buckle spracovav tu některé idee Macaulayovy o působení veleduchů zatemnil dřívější své učení, že vydatným a platným činitelem hnutí rozumového jsou především myslitelé sami: či nejsou v „literatuře" myslitelé? Druhým činitelem osvětným bylo mu rozšiřování ideí: čím mají se vědomosti šířiti, ne-li na př. novinami, knihami a literaturou? Sám na témž místě velice touží na persekuci státní proti novinám.

Při vší nejasnosti nalézti i zde mnohé dobré idee. Na př. velmi pěkně je pověděno, že jisté kongenialnosti je třeba, mají-li idee druhého člověka vystiženy býti. Avšak želeti je, že pěkné ty idee vlastně osamotněny jsou a bez jasného vztahu k základní nauce o pokroku.

§. 39. Buckleovy náhledy o vládě jsou taktéž pochybeny. Vláda také prý nezpůsobuje osvěty, jsouc naopak osvětou tvořena. Žádná vláda prý nezlepšila stav společnosti. Tak na př. zákony obilné, které pro Anglii tak velikou důležitost měly, ne vládou byly zlepšeny, respektive zrušeny, nýbrž politickými oekonomy. Vůbec prý reformy vládní nic nového neustanovují, jsouce nanejvýše odstraněním starých zlořádů. Nejlepší zákony zrušují to, co staré zákony byly provinily, t. j. vlády jen upouštějí ponenáhlu od své moci, a mají-li tedy nějaké působení, jest jen negativné. Vlády na př. nedovolovaly svobodného obchodu; ale tím samy vedly k pašování; podobně pronásledování náboženské vedlo k přetvářce a jmenovitě Anglii Buckle vytýká, že křivopřísežnictví v zemi se vzmáhalo a vzmáhá u míře veliké. Zákony proti lichvě zveličily lichvářství a podobným způsobem vláda zamezujíc svobodný vývoj všude jen negativně působí a kde positivný má vliv, rozhodně škodí.

Anglie jediná po jeho rozumu vždy měla dosti demokratického ducha, tak že v té příčině nejméně zhřešila. Proto také filosofickému historikovi nejvhodnějším je předmětem.

Tyto vývody Buckleovy jsou možná-li ještě slabší, než předešlé o literatuře a náboženství, hodny snad liberalistického parlamentarníka, ale nikoli filosofického historika.

I negativné působení vládní přece jen působením jest; ostatně co je negativné a co je positivné působení? Když vlády, jak jsme slyšeli, toho dosáhly, že protestantism nemohl se všude vyvinouti — je to působení nepatrné, působení jen rušící? A je-li pravda, že vlády jsou jen příznakem, pak musíme se ptáti, čeho jsou příznakem? Buckle zajisté by odpověděl, že vývoje rozumového: měl tedy vývoj ten s této stránky určovati a ukazovati lépe, v jakém poměru stojí hlavní činitel rozumový k podřízenému činiteli vlády. Jako všude i zde citelný je nedostatek podrobnější klassifikace socialných funkcí. Faktum, že člověčenstvo rozpadá se na státy, snad každého, kdo o společnosti rozjímá, k otázce nutí, co státní organisace platí vývoji lidstva a zajisté důstojné je historiku rozumovati, jak různé formy státní sloužily osvětě a pokroku.

VII.

Závěrečný soud o Buckleových zásadách filosofických a sociologických.

§. 40. Kritický rozbor svůj chceme zakončiti úhrnečným posouzením Buckleových zásad sociologických, nedotýkajíce se však nikterak jeho konkretné práce historické.

Hlavní pojmy jsou u Bucklea neustálené, neurčité a jaksi zatemnělé. Málokde podány jsou přesnější definice a klassifikace, obyčejně užívají se názvy v obvyklé mnohoznačnosti a proto před kritickým soudem se rozplývají. Buckle ukvapeně generalisuje, a na historické jevy nedívá se dosti klidně.

I methodické náhledy Buckleovy prokázaly se namnoze býti nesprávnými. Chtěje historii reformovati methodou přírodovědeckou největšího dopustil se nedorozumění nepoznav,

že historie jsouc samostatnou vědou duchovou, svou vlastní má methodu.

Jest nám tedy prohlásiti Buckleovu theorii dějin za pochybenou. Avšak tím nikterak nepravíme, že spis jeho není hoden pilného čtení a studia, naopak jsme přesvědčeni, že pozorné studium jeho velmi je prospěšné. Dokonce pak v mnohých konkretných jednotlivostech historických spis Buckleův upřímného zasluhuje uznání.

Proti své vlastní theorii Buckle velice je ovládán citem. To nikterak ve zlé mu nevykládáme, naopak vážíme si ho proto jako charakteru vznešeného; kdo poznal běh jeho života, zajisté nám přisvědčí, že patří Buckle k nejlepším mužům novější doby. Jeho něžný poměr k matce, který vedl ho k známému důkazu o nesmrtelnosti duše (ve spise o Millově pojednání o svobodě), jeho zápal pro pravdu a právo, jak se jeví v celém spise neméně než v záležitosti chudáka Tomáše Pooleyho, vše to a vůbec celý jeho život upřímně byl posvěcen pokroku člověčenstva.

§. 41. Na vědecký vývoj Buckleův nejvíce působili asi tito mužové.

Především Comte v něho vliv měl značný; vedle Comtea J. St. Mill, A. Smith, Montesquieu, Herder a Quetelet. Z německých filosofů nejvíce učil se od Kanta a Fichtea.

Z historiků byli jeho mistry Gibbon, Hallam, Guizot, Tocqueville a Macaulay.

Avšak žádný z těchto a ještě mnoho jiných mužů neměli v Bucklea vliv dosti rozhodný, což vysvětliti můžeme jeho povšechným vývojem duchovým. Byltě totiž samouk v pravém slova smyslu dařený všemi přednostmi, ale i vadami vědeckých self-made men. Tím, že prodíral se, abychom tak pověděli, spoustou literatury vztahující se k dějinám po jeho přání, neměl dosti času, promysliti věci jednotlivé; i nakupil vlastně jen material, a nedosti kriticky jej spracoval. Buckleova sečtelosť mnohem větší je než kritickosť; a proto, že vlastně po celý život jen sbíral, co jiní byli specialnou prací vydobyli,

neosvojil si pravé vědecké methody. Buckle v ničem nebyl odborníkem, od svého mládí až do konce svého pilného života vlastně jen četl a ze knih sbíral různé historické poznatky; ale s takovou přípravou nedají se napsati všeobecné dějiny kulturné.

Buckleovi nedostává se znalosti lidského života, jak viděti z celého spisu jeho, a hlavně v jeho učení o poměru psychologie a historie; proto počíná sobě s lidmi jako s geometrickými figurami a historickému výkladu jeho uniká často plnosť života. Ve shodě s výtčenými vlastnostmi Buckleovými je faktum, že působil více a mocněji na kruhy širší, nežli na vědecké.

Neváhám pověděti, že Buckle málo zásad vědeckých, filosofických a sociologických prohloubil; ve skutečný vývoj věd bezprostředně velikého vlivu neměl. Za to mocně působil na vzdělané obecenstvo širší nejen v Anglii, ale i v zemích jiných nejvíce snad v Německu, kde více než v Anglii a ve Francii zapanoval onen druh filologické historie, která se mu tak protivila. —

Aby i v Čechách Buckle poznáván byl, studie tato dosahuje.

Obsah.

Stránka

Předmluva.

Spisy Buckleovy.

I. *O možnosti a nutnosti vědecké historie* 1

§. 1. Buckleovy námitky proti obvyklému způsobu dějepisu: dějepis posud nedospěl ke všeobecným zákonům. §. 2. Výtky Buckleovy nejasné jsou a s logického stanoviska nepodstatné. §. 3. Pojem stupnice věd a její methodologický význam pro dějepis. §. 4. Poměr věd konkretných k abstraktným vůbec a historie k sociologii zvláště. §. 5. Tak zv. pomocné vědy historické a historie vpravdě vědecká. V čem Buckle práv jest.

II. *Všeobecné zákony historické a t. zv. svobodná vůle* 7

§. 6. Reforma dosavadní historie provésti se dá jen na základě determinismu. Dogmata o volnosti (svobodné vůli) a předurčení. §. 7. Buckleovo nedorozumění a jeho důvody pro determinism ze předvídání a ze statistiky. Veliký všeobecný zákon socialný a zákony menší, specialné, rušící. §. 8. Cena důvodu ze statistiky. Quetelet předchůdce Buckleův. §. 9. Pokud záhada determinismu historie se týká. Methoda užitá při řešení této záhady obyčejně je špatná. §. 10. Ve které míře Buckle záhadě porozuměl.

III. *Vliv přírody v jednotlivce a ve společnosť* 16

§. 11. Úkolem historie je sloučiti studium přírody se studiem ducha lidského. §. 12. Čtyři činitelé působící v jednotlivce a ve společnosť Vliv podnebí, potravy a půdy na nahromadění majetku v prvotných osvětách, vyvinuvších se v krajinách horkých. §. 13. Pokud přírodou děje se rozdělení majetku v týchže osvětách. Lidnatosť a potrava, jejich vzájemná závislosť. Otázka dělnická. §. 14. Příklady, jak v Egyptě, ve střední Americe, v Mexiku a v Peru laciná potrava příčinou byla tamějších osvět. §. 15. Všeobecný obraz přírody spravuje nahromadění a rozdělení majetku myšlénkového. Obrazotvornosť a rozumnosť. Indijská osvěta srovnaná s Řeckou. Jak příroda konečně i nejhlavnější methodické pochody logické upravuje. §. 16. Dějiny osvěty evropské předmětem mají člověkovo podmaňování přírody, dějiny osvěty asijské a horkých krajin vůbec studují vliv přírody na člověka; onyno na psychologii, tyto na přírodovědě jsou založeny. §. 17. Buckleovy důkazy, že v Evropě příroda ustavičně byla podmaňována. §. 18. Námitky proti Buckleovým vývodům, a napřed vedlejší, potom podstatnější. §. 19. Že nemůže přírodověda býti podkladem historii. §. 20. Buckle nedobře charakterisoval osvětu evropskou.

Stránka

IV. *Poměr historie ku psychologii* 29
§. 21. Buckleovy námitky proti školské („metafysické“) psychologii. Methody: sensualistická a rationalistická. Nemožnosť metafysické psychologie: duch nemůže se pozorovati direktně. §. 22. Buckleovo neporozumění psychologie moderné. §. 23. Buckle psychologii vědeckou chce učiniti methodou historicko-statistickou. §. 24. Pokud návrh jeho jest oprávněn; a §. 25. pokud není. O poměru psychologie k historii Buckle nejasné má pojmy.

V. *Buckleova theorie pokroku* 36
§. 26. Pojem pokroku. Pokrok rozumový a mravní. §. 27. Mravnosť nepokračuje, jen vědění. Důkazy toho mínění hlavní; a §. 28. důkaz vedlejší. §. 29. Rozum vyniká nad mravnosť. Důkazy toho jsou náboženské pronásledování v Římě a inkvisice španělské, ubývání bojovnosti. Příčiny, pro které bojovnosť mizí: vynalezení střelného prachu, výzkumy v politické oekonomii a zdokonalení prostředků k cestování. §. 30. Kteří rozumoví činitelé spravují vývoj osvěty. §. 31. Buckleově theorii pokroku schází podrobnější klassifikace činností ducha lidského. Výsledky jeho spisu jsou chudé na obsah. §. 32. Buckle nezná pravého poměru rozumu k citům a k vůli. Rozum podřízen je citům a vůli: Hume, Comte, Schopenhauer. §. 33. Zdali mravnosť vždy stálá zůstává a stejná. §. 34. Buckle proti vlastní vůli dokázal, že člověčenstvo i mravně pokračuje. §. 35. Methodologické pravidlo plynoucí z Buckleova učení, že jen rozum se vyvíjí: historické užití typův. Co studovati možno na osvětách anglické, francouzské, španělské, americké a skotské. Poměr dějin všeobecných k specialným.

VI. *Vliv náboženství, literatury a vlády* 49
§. 36. Vliv náboženství je nepatrný. Působení veleduchův. §. 37. Slabé stránky Buckleových vývodův o vlivu náboženství. §. 38. Vliv literatury, a §. 39. vlády nedobře je rozebrán.

VII. *Závěrečný soud o Buckleových zásadách filosofických a sociologických* 54
§. 40. Náš soud závěrečný o Buckleově práci a jeho charakteru. §. 41. Kdo a jak působil na Bucklea a jak a kde on působil na vývoj vědy.

Poznámky 57

Rejstřík jmen 58

Poznámky.

K §. 1. — Politická oekonomie, práva atd. jsou dějinám „properly speaking, the necessary components".

K §. 8. a 9. — Otázku o volnosti se statistického stanoviska, jakého i Buckle se drží, projednal po Queteletovi hlavně A. Wagner, Die Gesetzmässigkeit in den scheinbar willkürlichen menschlichen Handlungen, 1864. Proti názorům hlásaným Queteletem, Wagnerem, Bucklem ohražoval se Drobisch, Die moralische Statistik und die menschliche Willens'freiheit, 1867; srv. Masaryk, Der Selbstmord als sociale Massenerscheinung der modernen Civilisation 1881. Ve příčině determinismu v. Mill, Examination of Sir W. Hamilton's Philosophy, chap. XXV.

Veliký socialný zákon: Poisson nazýval zákonem velikých číslic pravidlo, dle kterého jev, jehož pravděpodobnosť není nutně stálá při každém pokusu, opakuje se při velikém počtu pokusův.

K §. 13. — Na velmi pozdním stupni osvěty vyvíjí se dle Bucklea čtvrtá třída hospodářská, těžící rentou (pozemkovou).

K §. 18. — Proti těmto vývodům Buckleovým ozval se již O. Peschel, Völkerkunde str. 325. (1. vydání). Srv. Tyrš, O významu studia dějin starého umění orientalního, Čas. Mus. 1883; v. různé dějiny mathematiky, astronomie atd.

K §. 23. — Výrazy B. pro poměr rozumu k mravnosti jsou: superiority, supremacy of intellectual acquisitions over moral feeling; — mare important (totiž rozum) a p.

K §. 24. — Už Vico, v jiném arci smyslu, proti Descartesovi požadoval, aby na místě vlastního vědomí studovalo se kollektivné vědomí společenské.

K §. 33. — O pokroku v mravnosti v. Janet, La Morale, str. 526.

K §. 34 — Je zajímavo poznamenati, že již Tertullian, z důvodův arci jiných, dokazoval, že jen špatní císařové křesťany pronásledovali. Apolog. cap. 5

K §. 40. — Úsudky o Buckleovi: Mill, Logic VI., chap. 11; Droysen, Erhebung der Geschichte zum Rang einer Wissenschaft, Sybel's Zeitschr. 1862 (otištěno dodatkem v téhož Grundriss der Historik); Bernheim, Geschichtsforschung und Geschichtsphilosophie; von Oettingen, Die Moralstatistik; Laurent, La Philosophie de l'Histoire. S úsudkem naším srv. Macaulayho: „Buckle, a man of talent and of a great deal of reading, but paradoxical and incoherent. He is eminently an anticipator, as Bacon would have said. He wants to make a system before he has got the materials, and he has not the excuse which Aristotle had of having an eminently systematising mind."

Rejstřík jmen.

(Číslo značí stránku.)

Aristoteles 44.
Sv. Augustin 9.
Bellarmin 14.
Berkeley 31.
Bernheim 57.
Boswell 9.
Brown 37.
Calvin 9.
Comte Aug. 4, 26, 32, 34, 35, 44, 52, 55.
Descartes 40, 57.
Drobisch 57.
Droysen 57.
Fechner 32.
Fichte 55.
Gibbon 6, 55.
Guizot 55.
Hallam 55.
Hartley 31.
Herbart 32.
Herder 55.
Hobbes 35.
Hume 13, 31, 35, 44.
Janet 57.
Johnson 9.
Kant 13, 55.
Laurent 57.
Leibniz 14.
Lichtenberg 15.
Macaulay 53, 55, 57,
Masaryk 57.
Mill J. St. 18, 32, 36, 55, 57.
Montesquieu 55.
v. Oettingen 57.
Palacký 6.
Peschel 57.
Plato 35.
Poisson 57.
Quetelet 12, 55.
Schopenhauer 44.
A. Smith 41, 55.
Spencer H. 44.
Süssmilch 33.
Taylor Helen v. Spisy B.
Tertullian 57.
Tocqueville 6, 55.
Tyrš 57.
Vico 57.
A. Wagner 57.
Wundt 32.

14 DAY USE
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED

LOAN DEPT.

This book is due on the last date stamped below, or on the date to which renewed.
Renewed books are subject to immediate recall.

NOV 17 1967 59

RECEIVED

JUN 28 '68 -2 PM

JUN 14 1973 57

REC'D LD MAY 31 '73 -1 PM 99

JUL 24 1973 7

REC'D LD JUL 28 '73 -2 PM 10

MAR CIR OCT 6 '82

LD 21A-60m-2,'67
(H241s10)476B

General Library
University of California
Berkeley

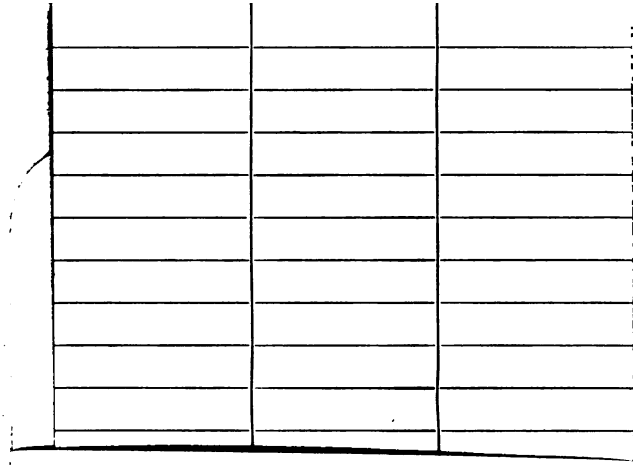

M319950
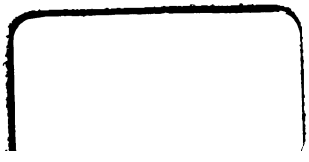
U. C. BERKELEY LIBRARIES
C045455816